

SZŐNYINÉ SZERZŐ KATALIN¹
KOLOZSVÁR ZENEI ÉLETÉNEK EGY ÉVTIZEDE ERKEL
BÁNK BÁNJÁNAK KOLOZSVÁRI BEMUTATÓJA ELŐTT
AZ IDŐSZAKI SAJTÓ TÜKRÉBEN (1856-1866)²

Mottó:

„Nem zúgó patakok, csöndes menetű nagy folyók visznek kincsterhelt hajókat.”

(gróf Mikó Imre)

Katona Szabó Erzsébet Ferenczy Noémi-díjas textilművész emlékére

A 19. századi Kolozsvár zenei élete szervesen hozzátartozik a magyar zenetörténet fejezeteihez. Bartha Dénes „Erdély zenetörténete”³ című könyvében a 19. század közepéig vezeti végig Erdély és a magyar kulturális központ, Kolozsvár zenei fejlődését a kezdeti, egymástól elszigetelt szárnypróbálgatásoktól, a szervezett, művelt társadalom igényévé váló európai szintű zenei élet megvalósulásáig.

Az erdélyi magyar városok közül a 18. század vége óta Kolozsvárott alakult ki a legfejlettebb zenekultúra. Kolozsvár, mely 1405 óta szabad királyi város, időről időre az erdélyi országgyűlések színhelye, az erdélyi főnemesség találkozóhelye. Érthető tehát, ha korán jelentkezett a magyar nyelvű színházi élet mellett a komolyzene megszólaltatásának igénye is. Az 1792-ben megalakult Erdélyi Magyar Nemes Színházi Társaság, azaz az első hivatásos magyar színházi társaság, a drámák mellett kezdettől fogva sok énekesjátékot, buffo operát is színre hozott. A színházi társaság működését az első két évtizedben azonban állandó anyagi gondok, szervezett zenekar, színházépület hiánya tették küzdelmessé. 1821-ben végre otthont kapott a színházi társaság az ekkor megnyílt kőszínház, a Farkas utcai Kolozsvári Nemzeti Színház épületében, és az 1820-as évektől kezdve Heinisch József⁴ karnagy, Déryné Széppataki Róza (1793

¹ [Szőnyiné Szerző Katalin zenetörténész, az MMA rendes tagja születésnapjára. Solymosi Tari Emőke: Szőnyiné Szerző Katalin munkássága \(mma.hu, 2016\)](#) (Parlando, 2024/2.)

² A tanulmány bevezetése és egyik fejezete – „A Kolozsvári Nemzeti Színház zenés darabjai, 1856-1866” - címmel megjelent = Erkel Ferencről és koráról, szerk. Bónis Ferenc, Magyar Zenetörténeti Tanulmányok, Püski Kiadó, 1995, 103-121. - Eredeti címe: Szerző Katalin: „Kolozsvár zenei élete az 1865–66-iki erdélyi országgyűlés előtt a helybeli sajtó tükrében” [zenetudományi szakos felvételi dolgozat, Budapest], 1969, 64 o.

³ Bartha Dénes: Erdély zenetörténete, Budapest, 1936, Hungária ny. 52 l.

⁴ Heinisch József (?–1840), feltehetően osztrák születésű, Magyarországon működött zeneszerző és karmester. Szabolcsi Bence szerint fiatalabb éveiben Beethovennel is kapcsolatba került. 1812 körül már Kolozsvárott, a

1872) közreműködésével a Kolozsvári Nemzeti Színház az ország első operaszínpadává vált.

A *nemzeti játékszín* zenés előadásaival párhuzamosan a *főúri házakban* szintén élénk zenei élet fejlődött ki. A nyugati zenekultúrát jobbára idegen származású muzsikuskok honosították meg. Közülük is később *Ruzitska György (1790-1869)*⁵ és a már említett Heinisch József játszottak a város zenei életében jelentős szerepet.

Az 1802-ben megalakult „*Societas Musicalis*” már kísérletet tett Kolozsvár helyi zenei erőinek az összefogására. Kezdeményezésüket 1819-ben majd a *Kolozsvári Muzsikai Szorgalom Társaság*⁶ teszi magáévá, és ez a zenei szervezet, valamint a belőle kialakult *konzervatórium* az elkövetkezendő évtizedek során más-más nevek alatt rendszeres és élénk hangverseny életet fejlesztettek ki. A Nemzeti Színház énekes színpadát állandóan új erőkkel gyarapították, zenekari tagokat neveltek a színház számára. Az 1830-as évek közepén e körben tűnik majd fel az ifjú *Erkel Ferenc* és *Bartalus István* zenetudós, akik Kolozsvár magyar szellemű légkörében alkotják meg a magyar zene európai távlatairól szóló programjukat.

Ezt az országos viszonylatban is nagyszerű fejlődést szakították félbe 1848/49 eseményei. Tanulmányunk Kolozsvár zenei életének tíz évét szeretné feleleveníteni 1856 és 1866 között, a Nemzeti Színház körül működő polgári zenei egyletek és az iskolák zenei életének bemutatásával. Az indító 1856-os évet szükségszerűen indokolják a szabadságharc leverését követő időszak politikai, társadalmi és kulturális eseményei.

Az elbukott polgári forradalom és szabadságharc Erdélyben is a magyarországihoz hasonló önkényuralmi állapotokat teremtett. A dermedt politikai légkörben a szabadságharc

gróf Bethlen-családnál volt házitánító, 1824–30 a kolozsvári színtársulat karmestere. 1830–36 a Kassai Színház zenekarát vezette, végül a pesti Nemzeti Színház másodkarmestere lett. Fő műve: Mátyás király választása, eredeti nemzeti daljáték 3 felv. (bem. 1834. dec. 15. Várszínház).

⁵ Kolozsvárott az eredetileg *Georg Ruzitskaként* (1790–1869) született bécsi muzsikuskok nevét a helybeli sajtó a század közepén már következetesen magyarosan, *Ruzicska György-ként* írja. Bécsi zenei tanulmányok után 1810-ben került házitánítóként báró Bánffy János kolozsmegyei birtokára. 1819-től tevékeny részt vállalt Kolozsvár zenei életének fellendítésében. A fiatal Erkel Ferenc jó barátja. A Nemzeti Könyvtár Zeneműtárába került, mintegy 50 jelzetből álló kéziratgyűjteményében számos magyaros mű van, köztük 1848-ból a *Talpra magyar*, Petőfi szövegére, énekkarra és zenekarra. T. k. énektankönyvet is írt a kolozsvári r. k. gimnázium növendékei számára. - Lásd: Lavotta Rezső: Zenei kéziratok, II. kötet, Kéziratok Zeneművek, Budapest, 1940, 165-172.;

⁶ A két világháború között megjelent Szabolcsi Bence-Tóth Aladár féle 2 kötetes Zenei Lexikon (1930–31) igen jellemzően nem Kolozsvárnál, hanem német mintára az első értelmes főnévnel, „Szorgalom Társaság Muzsikái, kolozsvári” címszó alatt foglalja össze a város 19. századi, szabadságharc előtti zenetörténetét. Ugyanezt a mintegy 30 soros szócikket veszi majd át 1965-ben a Bartha Dénes féle Zenei Lexikon is.

előtti évek nagyszerű kulturális nekilendülése látszólag évekre megtorpant. A nemzeti gondolatot csak egy-egy hazafias polgár vagy főúr házában ápolták zártkörű társas összejöveteleken. A Kolozsvári Nemzeti Színházban német színészek játszottak kezdetben, majd szigorú cenzúra ellenőrizte az újra induló magyar műsorokat is.

A korabeli sajtótermékek száma és belső tartalma szintén sokat mond e korról. 1849 és 1852 között egyetlen magyar nyelvű lap jelent csak meg Erdélyben, a *Kolozsvári Lap*, melynek legnagyobb részét a katonai kormányzat rendeletei és a haditörvényszék ítéletei töltötték ki. Népszerűtlensége miatt 1852 júliusában meg is szűnt. A szeptemberben induló új lap, a *Hetilap* politikával ugyan nem foglalkozott, mert csak így kerülhette ki az Ausztriai birodalom-Hivatalos rovatot, ezért elsősorban ipari, gazdasági és kereskedelmi jellegű volt, és csak később bővült ki tudományos, művészeti rovatokkal is.⁷

1854-ben valamelyest enyhült az abszolutizmus nyomása. November 30-án a császár megszüntette az Erdélyben már több mint öt éve tartó önkényuralmi állapotokat. Ez még mindig kevés volt ugyan ahhoz, hogy politikai mozgalmak kezdődjenek, de lassan megindult az erdélyi társadalom gazdasági és kulturális önszerveződése, lassú magához térése.

A meginduló kulturális mozgalmak élére „Erdély Széchenyije”, gróf Mikó Imre (1805–1876) állt, aki az elnyomatás keserű éveiben megtalálta az egyetlen lehetséges és helyes utat a továbbhaladásra. Erdély szellemi felemelkedését tűzve ki célul, széles társadalmi bázisra támaszkodva a nemzeti művelődés minden ágában korszakos jelentőségű munkát végzett. Politikai hitvallása volt, hogy „*a népnek valódi ereje szellemi és erkölcsi súlyában áll. [...] A benső erőben van az igazi hatalom...*”⁸

Támogatásával 1856. március 31-én elindult a *Kolozsvári Közlöny*, mely rövid megszakításokkal 1856. október 1-ig, majd ekkortól 1873. szeptember 30-ig folyamatosan hetenként háromszor-négyszer jelent meg. Az erdélyi magyar politikai társadalom nemzeti küzdelmeinek fórumává alakítva a lapot, szerkesztőbizottságában és munkatársai között ott találjuk a gróf Mikó Imre politikáját magukévá tevő erdélyi tudósokat, írókat, politikusokat: Dózsa Dánielt,⁹ Gyergyai Ferencet,¹⁰ Halmágyi Sándort,¹¹ Kriza Jánost,¹² Jakab Eleket,¹³

⁷ Kristóf György: *Az erdélyi magyar időszaki sajtó az abszolutizmus korában*, Kolozsvár, 1929, 18. l.

⁸T. Szabó István: *Erdély szellemi századai*, München, 1956, 106. l.

⁹ Dózsa Dániel (1821–1889), író, költő, újságíró, 1849-ben a magyar belügyminisztérium titkára, 1859-től a Kolozsvári Közlöny főszerkesztője, 1867-ben a pesti országgyűlésen Marosvásárhely város Deák-párti képviselője.

¹⁰ Gyergyai Ferenc (1799–1874), ügyvéd, politikus, a Kolozsvári Nemzeti Színháznál színházi mindenes, énekes, librettók fordítója. 1848-ban Kolozsvár képviselője a pesti országgyűlésen. Életútját az 1870-es években

Kőváry Lászlót,¹⁴ Sámi Lászlót,¹⁵ gróf Teleki Domokost.¹⁶ Az ő tudásuk, szellemi és erkölcsi tekintélyük volt az az aranyfedezet, amely a lap hitelét minden rovatában magas színvonalon biztosította.

A politikai, társadalmi, művészeti tudósításaik híven tükrözték a 19. század közepének ellentmondásokkal teli napjait. Izgalmas, amint végigkövethetjük az 1859–60. évi itáliai események nyomán fellángoló nemzeti lelkesedést, a nemzetiségeinkkel megkísérelt összefogást az alkotmányos élet biztosításáért, vagy azt a hosszú küzdelmet, melynek eredményeképpen *a kolozsvári országgyűlés 1866 decemberében ismét megszavazta, majd az 1867-es kiegyezés törvényre is emelte a Magyarországgal történő Uniót.* Ennek a küzdelemnek a része, mintegy szimbolikus szellemi, zenei előkészítője volt Erkel Bánk bánjának 1866. február 27-ei kolozsvári nemzeti színházi bemutatója.¹⁷

A Kolozsvári Közlöny *rendszeres művészeti hírei* alapján végig tudjuk követni, hogy a megváltozott történelmi légkörben a szellemi élet minden területén meginduló fejlődéssel párhuzamosan, a kolozsvári zenei élet is hogyan illeszkedett vissza a régi kereteibe. A keretek jórészt a régié maradtak, de a tartalom, a jelentés új tartalmak hordozójává vált. Ennek az új zenei arculatnak a kialakulását követjük végig az egykorú hírlapirodalom - elsősorban a *Kolozsvári Közlönynek* az Országos Széchényi Könyvtár Hírlaptárában őrzött példányai – művészeti, zenei tudósításai alapján.

Kolozsvár királyi bírójaként fejezte be. *Nagy valószínűséggel ő volt a Kolozsvári Közlöny legtöbb zenei híradásának szerzője.*

¹¹ Halmágyi Sándor (1832–1917), bíró, költő, újságíró, 1848-ban Bem táborában harcolt. Világos után visszavonult, majd a 60-as évek egyik legfoglalkoztatottabb újságírója lett. A Pesti Napló, Arany János lapjai (Szépirodalmi Figyelő, Koszorú), majd 1862-69 között a Kolozsvári Közlöny főmunkatársa volt.

¹² Kriza János (1811–1875), néprajzkutató, költő, műfordító, unitárius püspök, a MTA tagja.

¹³ Jakab Elek (1820-1897), történész, levéltáros, jogász, a szabadságharc alatt Bem seregében szolgált, orosz fogságba esett, majd kiszabadulva gróf Mikó Imre titkáráként 1856 után tevékenyen vett részt Kolozsvár közéletében. Később a MTA tagja, a Magyar Országos Levéltár és a MTA Kézirattár főmunkatársa.

¹⁴ Kőváry László (1819–1907), történész, statisztikus, a MTA tagja. 1848/49 küzdelmeiben újságíróként, hadi tudósítóként vett részt. A 60-as években Deák-párti politikus, unitárius kolozsvári főfelügyelő, a Kolozsvári Közlöny munkatársa.

¹⁵ Sámi László (1817–1881), református főiskolai tanár, a reformkor és 1848/49 küzdelmeiben Wesselényi, Kossuth bizalmi embere. Hírnapi álneve: Amicus.

¹⁶ Gróf Teleki Domokos (1810–1876), nagyformátumú erdélyi politikus, jogász, a magyar országgyűlés szabadelvű követője, a MTA tiszteleti tagja, a Teleki téka és az Erdélyi Múzeum főmunkatársa.

¹⁷ A kolozsvári bemutató partitúrája, játzóanyagai, mint a zeneszerző életében utoljára jóváhagyott autentikus végső verzió definitív forrásai, az Erkel Összkiadás fő forrásává váltak. - Lásd: Erkel Ferenc: Bánk bán. Opera három felvonásban. Közreadta és bevezette: Dolinszky Miklós. Erkel Ferenc Operái 3. Közreadja a MTA Zenetudományi Intézete és az Országos Széchényi Könyvtár. Főszerkesztő: Tallián Tibor, Budapest, Rózsavölgyi, 2009.

Polgári zeneegyletek: a Kolozsvári Házi Zenekör

Kolozsvár zenei életének, az iskolák zenei szervezeteinek, a Nemzeti Színház közönségének, de működő zenei társulatának, szólistáinak, kórusának is alapja, a közönségigény formálója a kolozsvári *házi zenekör* néven működő, részben hivatásos muzsikusból, részben műkedvelőkből álló, nyugat-európai mintákra, Musikverein jellegű egyesületi mintákra visszavezethető polgári zenei egyesület volt.

Egy választmányi felhívás szerint a zenekör – a Pesti Zenede 1840-es megalakulásához képest egy évvel később – 1841-ben alakult.

Kezdetben főúri mecénás állt a háttérben. „A zenészet hajlam ápolása” céljából *vasárnap délutánonként* rendszeres, énekkel és szavalatokkal egybekötött hangversenyeket rendeztek a zenekedvelő főúr, Erdély egyik leggazdagabb arisztokrata családjából származó, művészetkedvelő *gróf Bethlen Domokos* (1810-1866) házájánál.¹⁸

A Kolozsvári Közlöny hasábjain a zenekör tevékenysége 1856 novemberétől van rendszeresen jelen. November 15-én figyelmeztetik „a zenészet barátait”, hogy már másnap, november 16-ától indulnak ismét a rendszeres hangversenyek, vasárnap délutánonként, 3 órai kezdettel.

Műsorokról, szereplőikről kezdetben ritkán és keveset írnak, a szereplők teljes neve helyett legtöbbször csak a nevek kezdőbetűit jelölik. A novemberi hirdetés után legközelebb 1857 januárjában hallunk róluk, beszámolva egy 1857. január 18-ai koncertről. Van zenekaruk, férfi kvartettjük és egy énekesnőjük: „*Az előadás fénypontját a szellem és kelleműs Br. E. kisasszony szép éneke tevé...*”, aki egy „*ismert opera töredékét és egy népdalt*” énekelt nagy sikerrel, írják. (A „Br. E.” kezdőbetűk minden bizonnyal a későbbiekben is többször előforduló Brencsán Eliz nevének kezdőbetűi lehettek.)¹⁹

1857-ben még két alkalommal emlékeztek meg a zenekör működéséről: áprilisban *Gyulai Ferenc* színtársulatának tagjai búcsúhangversenyén olvasunk arról, hogy a rendezvényen a helybeli zenekör tagjai is közreműködtek,²⁰ majd a december 6-ai hangversenyéről tudósítanak úgy, mint amely színvonalával valószínűleg kiemelkedhetett a többi rendezvény közül. „*...Voltak igen meglepő magán és együttes előadások hegedű, fuvolya, zongora és más hangszernemekkel; Hoffmann egyik nyitánya sikerülten, emlék Bellinitől hegedűvel elragadó szépséggel lőn előadva...*” - A tudósító nem sajnálta a lelkesítő

¹⁸ Kolozsvári Közlöny (a továbbiakban rövidítése: KK), 1856. dec. 16. 157. sz.

¹⁹ KK, 1857. jan. 22. 33. sz.

²⁰ KK, 1857. ápr. 21. 60. sz.

szavakat az estélyek népszerűsítésére: „*ezek színházunk után a legelső élvezetes mulatkozás (!) alkalmává lenni vannak hivatva...*”²¹ A helyi sajtó kezdeti szórványos hírei ellenére mégis bizonyosan léteztek. 1858. május 28-án a vezetőség úgy döntött, olvassuk, hogy a nyári hónapokban csak a hónap első vasárnapján rendeznek hangversenyt, valószínű tehát, hogy a nyári hónapok előtt és után a hangversenyek rendszeres időközökben, azaz vasárnaponként, és hetenkénti gyakorisággal követték egymást.²²

*Havi Mihály*²³ nemzeti színházi új társulata és az állandó operai előadások azután egyszerre felpezsdítették a zenekör működését. A Nemzeti Színház 1858-as évadjától kezdve a Kolozsvári Közlöny többé-kevésbé folyamatosan beszámolt a zenekőről is. Jogosan, mert a Nemzeti Színház énekesei rendszeresen felléptek a zenekör estélyein, és fordítva: a későbbiekben egyre többször hallunk a közös „zenészeti, szavallati académiák”-ról a Nemzeti Színház színpadán. Hivatásos muzikus ugyan kevés volt közöttük, de nem egy műkedvelő valódi művészettel játszott hangszerén.

A zenekör egyik fő irányítója és szervezője a német, vagy osztrák származású *Gegenbauer József* volt. Tudjuk, hogy egy magán-zeneiskola tulajdonosaként jelentékeny szereplője volt Kolozsvár 19. század közepi zenei életének. Életrajzi adatait mindeközéig nem sikerült kikutatni, de a Brahms-szakirodalom számotartja, hogy a nagy német kortárs 1870-es évekbeli erdélyi útja során egy bizonyos *Gegenbauer* nevű muzikus szintén Brahms kolozsvári baráti köréhez tartozott. Egyik magyaros műve fenn is maradt a zeneszerző bécsi kottatárában.²⁴ Ő volt a társulat betanító karmestere, a hangversenyek állandó zongorakísérője.

Mátéfy Károly törvényszéki bíró volt az igazgatói poszt betöltője és a hangversenyek állandó szólóhegedűse. Muzikalitását, művészi játékát 1846-ban, mikor Kolozsvárott járt, maga Liszt Ferenc is elismerte: művészi körútjára a kolozsvári hegedűst is szívesen magával vitte volna. Alkalmilag *Mátéfy* is komponált.

A hangversenyek gyakori szereplője volt még *Fröhlich* [!] Vilmos és *Dietrich Amádé* fuvolisták, *Brencsán Eliz* énekesnő és *Gyulay Ludovika* zongorista, akinek a hangszeres tudását széles körben elismerték.

²¹ KK, 1857. dec. 10. 159. sz.

²² KK, 1858. jún. 13. 47. sz.

²³ *Havi Mihály* (1810–1864), magyar énekes színész, műfordító, színingazgató, lapszerkesztő, a 19. századi magyar énekes színjáték jeles képviselője: 1859-től a kolozsvári Farkas utcai Színház vezetője volt.

²⁴ Lásd: Szőnyiné Szerző Katalin: Appendix. Johannes Brahms hungarica kottatára a Gesellschaft der Musikfreunde bécsi archívumában. = *Parlando*, 2017/6: 30. szám, *Gegenbauer* Brahmsnak ajánlott, magyar népdalokra készített átírat, Op. 10, Bécs, C. A. Spina

A műsorok nagy részét a korabeli népszerű romantikus operák áriáiból, nyitányaiból, hangszeres átírataiból állították össze. Mellettük a magyar zenét a magyar népies műdal-irodalom kéziratos és nyomtatott gyűjteményekből jól ismerhető repertoárja képviselte. De lássunk egy jellemző korabeli jellemző műsort és a hozzá kapcsolódó műbírálatot. Az 1859. január 9-ei előadást a Nemzeti Színház tagjainak közreműködésével tartották meg.

„Házi zenekörünk zenerendét folyó hó 9-én kilencz műdarab képezte; [Verdi] *Nabukodonozor* dalmű nyitánya; vonósnégyes; magyar ábránd hegedűre; zongora-szóló; fuvola ábránd Briccialditól;²⁵ gordonka-szóló; magándal; szavallat [!]; *s hatos [Verdi] Attilából*.²⁶ A hegedűábrándot igazgató Mátéfy K[ároly] Úr kedves nyirettyűje játszá, felfelviharzó tapstól megszagatva. A zongora-szólóban Káldy [Gyula]²⁷ úr, a fuvolában Fr[öchlich] úr, gordonkában Klominek úr aratának tetszést. Singer Róza k. a. ismét hallatá szép hangját, a lelkesült közönség kétszer daloltatá [...] A vonósnégyes elmaradt. Czélszerű volna a zenerend megtartására több figyelmet fordítani.”²⁸ - feddik meg végül a szereplőket.

A politikai események hatása, 1859-ben Solferino, az uralkodóház francia-olasz háborúja nyomán támadt reménykedő hangulat új időket jósolt. A meghívott nemzeti színházi énekesek *Erkel, Egressy Béni* magyar „népdalait” énekelték „a magyar szellemű dallamokat sóvárgó közönségnek”. Erkel Hunyadijából, *Doppler* Ferenc Pesten is rendkívül népszerű Ilkájából játszottak részleteket, és nem győzték hangsúlyozni, hogy az „*egylet célja nemzeti zenénk emelése.*”²⁹

1860 decemberében tisztújítást tartott a zenekör választmánya: az elnök *Bodor Pál*, a zeneigazgató *Suck György* lett³⁰ [Írják még: Szuck]. 1861 januárjában legközelebb hírül adták, hogy a vasárnap délutáni előadásokat délelőtt 11-re teszik át.³¹ Ettől kezdve hosszú

²⁵ Giulio Briccialdi (181–1881), minden idők egyik legnagyobb fuvolavirtuóza, olasz zeneszerző és hangszerének technikai megújítója.

²⁶ Giuseppe Verdi (1813–1901) magyarországi recepciótörténetének érdekes adata a két Verdi-részletet is tartalmazó, a zeneszerző 1850-es éveinek terméséből válogató műsor. A Nabucco nyitánya (ősbemutató: 1842), valamint a hunok Attila királyáról szóló Verdi-opera egyik nagy együttese (Attila ősbemutató: 1846) Kolozsvárott igen érdekes és önálló úton járó helyi repertoár-építés egykorú jele. (Ezeket a Verdi-operákat Magyarországon már csak a 20. század magyar operaszínpada tűzte teljes terjedelmükben a műsorára. 1947-ben a Nabucco-t, 1972-ben az Attilát.)

²⁷ Káldy Gyula (1838–1901), karmester, zeneakadémiai tanár. 1858–1866 között a Kolozsvári Színház karmestere, 1881–88 között az Operaház főrendezője, 1894-től a Zeneakadémia tanára, 1895–1900 az Operaház igazgatója volt. Nevét Szabolcsi szerint kuruc-kori zenei emlékek gyűjtésével tette ismertté.

²⁸ KK, 1859. jan. 16. 5. sz.

²⁹ KK, 1859. dec. 13. 34. sz.

³⁰ KK, 1860. dec. 7. 108. sz.

³¹ KK, 1861. jan. 13. 8. sz.

ideig nem találkozunk a zenekőről szóló hírekkel. Talán a Közlönyél nem tudták kiosztani a vasárnap délelőtti matinék zenei referensének a szerepkörét?

A társulat eddigi előadóinak közreműködését azonban gyakran igénybe vették a különféle társadalmi szervezetek, egyletek által szervezett *jótékony célú hangversenyeken*.

1861. május 30-án Gegenbauer rendezésében a *helybeli honvédségélyző egylet javára* tartottak *jótékony célú* hangversenyt. A műsor nagy részét magyar szerzők műveiből állították össze.

Műsor:

1. *Erkel Báthori Mária* című dalművének nyitánya. 2. [*Erkel*] *Hunyadi László* nyitánya. 3. *Erkel Erzsébet* című dalművéből magándal, „énekli Szabóné úrasszony”. 4. Ábránd zongorán *Székely Imrétől*, játssza B. Bornemissza Zsuzsánna k. a. 5. [*Egressy Béni*] *Klapka induló*, kar, éneklik a helybeli műkedvelők. 6. Népdalok, énekli Gyarmati Miklós úr, Pongrácz testvérek népi zenekara kísérete mellett [...] 8. Irgalom, négyes dal *Rossinitől*, zongorakíséret mellett éneklik: Grois Nándorné, Gruz Lajosné úrasszonyok, Brencsán Eliz és Nagy Ilka kisasszonyok. 9. Népdalok, zongorára átírta és előadja Gegenbauer úr, Pongrácz testvérek népzenekeara kísérete mellett. 10. [*Egressy Béni*]: *Szózat*, énekli az egész műkedvelői személyzet.³²

Hosszabb szünet után a zenekör 1864-ben tűnik fel ismét a Kolozsvári Közlöny hasábjain. A házi zenekör újjászervezésében nagy szerepet játszott *Brassai Sámuel*,³³ aki 1859-től – Pestről Kolozsvárra éppen visszatérve -, a Kolozsvári Unitárius Kollégium tanára lett. Brassai, aki kora elismert polihisztora volt, zeneileg is nagy szaktekintélynek számított. 1864-ben teljesen új alapokra fektette a zenekör működését, és a rendszeres nyilvános előadásokon kívül *a hét egy bizonyos napjára rendszeres házimuzsikálást tűzött ki*. Brassai nagy érdeme volt, írják róla, „...hogyan a muzsikálás, mely ezelőtt a főúri családoknak volt szórakozása, lassan súlypontját át tudta tolni a magasabb kultúrájú polgárságra (főhivatalnokok, egyetemi tanárok), majd onnan áttornászta magát a város kispolgári (kishivatalnokok, tanítók, kereskedők, iparosok) [rétegének] társadalmába.”³⁴

A műkedvelő muzsikusok pár évvel ezelőtti névsora mostantól új nevekké egészült ki: Markovác Khuna Mária és Vilma, Mosel Gizella, Grois Nándorné, Gruz Lajosné és dr. Szabó Józsefné - a korábbi hangversenyeken feltűnő arisztokrata hölgyek, gróf Teleki

³² KK, 1861. máj. 30. 84. sz.

³³ Brassai Sámuel (1797-1897), nyelvész, filozófus, természettudós, 1837-től az MTA tagja.

³⁴ Lakatos István, i. m. 27. o.

Domokosné, gróf Eszterházi Jánosné, vagy báró Bánffy Albertné társaságában - már nyilvánvalóan a polgárság soraiból került ki.

A zenekör tagjai 1865. március 15-én, a csak titokban emlékeztető nemzeti ünnepen, a helybeli unitárius lányiskola javára rendeztek műkedvelői hangversenyt. A műsor első részében a *katonazenekar* játszotta *Verdi Nabucco*jának nyitányát és *Erkel Változatok vadászkiirtre egy magyar dallam fölött* című művét.³⁵ – A hangverseny második részében a *házi zenekör* tagjai játszottak igényes műsort. A beszámoló részletesen tudósított az előadókról is: *Weber Oberon* című nyitányában tíz közreműködő volt. Az első hegedűn *Mátéfy Károly* és *Hincz György*, a második hegedűn *Boér Gergely* és *Straczinger József*, brácsán *Böhm János* és *Koncz Dániel*, csellón *Bodor Pál*, nagybögön *Geltch*, klarinéton *Dietrich Amádé* és fuvolán *Fröchlich* voltak az előadók. A hangverseny legsikerültebb műsorszáma *Mátéfy Károly* és *Boér Gergely* közös előadásában *Suppé*³⁶ *Olaszthon köszöntése Magyarhonhoz* című alkalmi műve volt, két hegedűre zongorakísérettel. Negyedik műsorszámként *Odry Lehel*, a Nemzeti Színház kitűnő basszistája énekelt népdalokat. Az 1865. március 15-ei hangverseny befejező számaként *Erkel* – a Doppler-testvérekkel közösen írt - *Erzsébet* című operájából énekelt egy „nagy kardalt” a műkedvelőkből összeállított vegyeskar, *Stöger Béla* vezényletével. – A kritikus a cikk végén kiemelte *Brassai Sámuel* kiváló érdemeit a hangverseny létrejöttében, „...kit a zenekör méltóan választott meg elnökének.”³⁷

A későbbi hangversenyeken a műsor már kibővült *Beethoven* kamaraműveivel is, így 1866. november 25-én *Beethoven* Esz-dúr, december 30-án A-dúr vonósnégyesét tűzték műsorukra.³⁸ Első alkalommal *Mosel Gizella* (Vl. I), *Straczinger József* (Vl II), *Böhm János* (Vla) és id. *Bodor Pál* (Vlc), másodsor *Mátéfy Károly* (Vl. I), dr. *Hintz György* (Vl. II), *Böhm János* (Vla) és id. *Bodor Pál* (Vlc) alkották a vonósnégyes tagjait.³⁹

³⁵ Legány Dezső 1975-ben megjelent *Erkel-műjegyzéke* – *Erkel Ferenc* művei és korabeli történetük – ezt a kolozsvári adatot a 8. jegyzékszámú (*Adagio Bartay Endre „Csel” című operájából vett témára c. kiirtre és zongorára írt*) 1838-as *Erkel*-művel hozza legnagyobb valószínűséggel kapcsolatba, de nem zárja ki azt sem, hogy „eddig ismeretlen *Erkel*-mű ez.”

³⁶ *Suppé*, Franz von (1819–1895), híres dalmát születésű operettszerző, a bécsi operett egyik kitűnő reprezentánsa.

³⁷ KK, 1865. márc. 15. 31. sz.; U.o, 1865. márc. 18. 33. sz.

³⁸ Mivel a jelzett művek opus szám nélküli adatok, és *Beethoven*nek két Esz-dúr vonósnégyese is van, nem tudni, az Op. 74. No. 10, vagy az Op. 127. No. 12-es mű szólalt-e meg a koncerten. Az A-dúr vonósnégyes egyértelműen azonosítható *Beethoven* Op. 18. No. 5. A-dúr vonósnégyesével.

³⁹ KK, 1866. nov. 25. 139. sz.; lásd még: U.o, 1866. dec. 30. 153. sz.

A zenekör sokirányú élénk tevékenységét bizonyították az *egyházi koncertek*. Berecz Ede⁴⁰ egyházi karnagy vezetésével 1864 húsvétjától minden nagyobb egyházi ünnepen a város legjobb muzsikusainak a bevonásával hangversenyt tartottak. 1864. november 15-én egy plébános beiktatási ünnepélyén *Joseph Haydn d-moll Nelson miséjét* énekelték teljes zenekari kísérettel a város „jelesebb énekesei és énekesnői”.⁴¹

A felejthetetlen zenei élmények közé tartozott a hírek szerint az *1865 karácsonyán a piaristák templomában Haydn Teremtés* című oratóriumának megszólaltatása a Nemzeti Színház énekes szolistái és Kolozsvár legjobb műkedvelő muzsikusai és énekesei közreműködésével.⁴² Egy-egy ilyen rendkívüli felkészülést, nagy összefogást igénylő zenei rendezvényen felekezeti különbségek nélkül a város minden rendű-rangú társadalmi rétege képviseltette magát.

Összefoglalva: A házi zenekör a vizsgált évtizedben már *létevel* betöltötte vállalt hivatását. 1870-ig⁴³ Kolozsvár egyik legfontosabb zenei szellemi központja volt. Rendezvényein – a zenei műsorszámok közé iktatott alkalmi szavalatokkal – a zene mellett az irodalomnak is jelentős szerepet juttatott. Legfontosabb szerepe mégis az volt, hogy összefogta a helyi szellemi erőket és színvonalas működésével a későbbiekben is Kolozsvár kulturális életének fontos, meghatározó tényezője maradt.

Zenei élet a kolozsvári iskolákban

A 19. század közepéig a *konzervatórium* és a különböző iskolák fejlett zenekarokat és énekkarokat tartottak fenn, és hangversenyeik a város zenei életének jellegzetes eseményei voltak. Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc azután az iskolák zenei életét szintén hosszú időre félbeszakította.

A kolozsvári konzervatórium 1848 előtti hagyományai rendkívül szerteágazóak voltak. Az ország zenés színpadai számára kitűnő muzsikusokat neveltek, a század 1860-as éveinek zeneértő törzsközönsége és műkedvelő gárdája szintén a régi konzervatórium tagjaiból került ki.

⁴⁰ Berecz Ede (1839–?), zenetanár, orgonista, zeneszerző Kolozsvárott, 1867 után a zenekör igazgatója, 1884-től a Zenetanárok Országos Egyesületének elnöke.

⁴¹ KK, 1864. nov. 15. 135. sz.

⁴² KK, 1865. dec. 23. 151. sz.

⁴³ Lakatos István szíves szóbeli közlése.

A Kolozsvári Közlönyben – Világos után – 1856 decemberében jelent meg az első *részvényfelhívás a konzervatórium újraindítására*. A minden bizonnyal mintaként szolgáló és részvénytársasági formában működtetett bécsi Gesellschaft der Musikfreunde mintájára, egy barátokból álló zenei társaság lehetne a konzervatórium alapja, gondolták, amikor „...művészek és műkedvelők egyesültek egy teljes zenekar összeállítására a templomi és színházi zene emelése végett, hetenkénti gyakorlatokat tartva, a hol kezdő fiatal művészek is művelődést” nyerhettek.⁴⁴ A zenekar tagjainak nevét talán óvatosságból sem most, sem a későbbiekben nem adták közre, biztosak lehetünk azonban abban, hogy nem volt éles határvonal az egyes zeneegyletek tagjainak névsora és működése között.

1856 decemberéhez képest fél év elteltével, 1857 júniusában már komoly életjelt ad magáról a konzervatórium. 1857. június 9-én egy zenészi estély műsorán „*A conservatorium tagjai erős zenekart képezve Ruzicska ur karmesteri vezetése alatt Verdi Nabucodonozorjából a nyitányt és Romberg⁴⁵ Verseny nyitányát sok precisióval*” játszották.⁴⁶ Valószínű, hogy a „conservatorium tagjai” még nem magukat a növendékeket, hanem a felnőtt, patronáló zenekar tagjait jelenthették. 1857 novemberében újból megjelent egy rövid cikk a konzervatóriumról. Fő vonalaiban ismertették az intézet múltját és a jelen anyagi nehézségeit. A cikk szerint 70 tagból áll az a zenei egylet, mely az intézet megalakulását támogatta, és az említett zenekar most 24 tagú.⁴⁷ 1859. október 4-én kezdődött el *a rendszeres zenetanítás* a konzervatórium falai között: tanárai *Kaczér Ferenc* és *Suck György* voltak. Mindkét tanár a református főiskolán is tanított és utóbbiról feljegyezték, hogy a neves gordonkaművésznő, *Suck Róza* nagybátyja. A tanítási nyelv a magyar volt,⁴⁸ a havi tandíj 40 krajcár, s a „...szegény sorsú hajlammal bíró egyének ingyen taníttatnak...”⁴⁹

Az újraalakult konzervatórium az első tanév záróvizsgáját 1860. június 27-én tartotta. A nyilvános „próbatét” műsorát nem közölték, a rendezvényből csak néhány kimagasló hegedűs növendék játékát emelték ki. A hegedű oktatása mellett azonban zongoratanítás bizonyára szintén lehetett. Az anyagi nehézségek jele, hogy a vagyonosokat megszólítva további támogatást kértek: „...*az itteni színház állandósulván s [hogy] mellette maradandó*

⁴⁴ KK, 1856. dec. 13. 22. szám

⁴⁵ Romberg műve két nevezetes, egymással is rokon zenész alkotása is lehetett: Andreasé (1767–1821), aki a Haydn-Mozart stílus népszerű németországi zeneszerzője volt, vagy Bernhardé (1767-1841), aki csellista és híres berlini udvari karmester volt.

⁴⁶ KK, 1857. jún. 11. 81. sz.

⁴⁷ KK, 1857. nov. 8. 145. sz.

⁴⁸ Vesd össze a magyar tanítási nyelv primátusának jelentőségét az 1875-ben megalakuló fővárosi Magyar Királyi Zeneakadémia kezdeti nehézségeivel, ahol a tanítási nyelv döntően a német nyelv volt.

⁴⁹ KK, 1859. okt. 6. 105. sz.

*opera is lehessen, múlhatatlanul szükséges, hogy a zenei képességek a városban ne hiányozzanak.*⁵⁰

A konzervatórium elkövetkező évekbeli munkájáról csak töredékes sajtó adataink vannak. A konzervatórium alapját képező műkedvelő zenekar működése is akadozhatott, mert 1862 júliusában már egy „újonnan összeállandó” polgári zenekarról adnak hírt, mely első „egybegyűlését a kir. lyceumbeli mus. conservatorium teremében” tartotta.⁵¹

Bízható, hogy még 1862 decemberében a *növendékek létszámának emelkedése* miatt a naponkénti tanórák számát háromról négyre emelték. Ezért a fenntartási költségek is tovább növekedtek: az eddigi 40 krajcár havi tandíjat kényszerűen 80 krajcárra emelték. Az intézmény fő célja továbbra is az, hogy a konzervatórium növendékei a színház zenekarának utánpótlását biztosítsák. Ez azonban csak részben sikerülhetett, mert hírek szerint a színházi zenekart 1866-ig a városban működő császári és királyi katonazenekar szolgáltatta. Egy kivételes, 1859. június 20-i, *Doppler Ferenc Ilka* című vígoperáját bemutató előadáson tudósítanak először arról, hogy a „zenekart műbarátok és a színház tagjai alkották”.⁵²

A konzervatórium belső szervezetéről, diákjainak zenei tudásáról egyetlen tudósítás, műsor sem jelent meg a helyi sajtó hasábjain, s a vonatkozó szakirodalom sem foglalkozik a konzervatórium történetének ezzel az évtizedével. 1865. május 25-én a „konzervatórium kitűnő tagjai” egy énekes misén vettek részt,⁵³ 1865. június 29-i várható nyilvános vizsgájukról pedig szintén csak rövid említést tett a Kolozsvári Közlöny.⁵⁴ Olykor-olykor mégis kimozdulnak az intézmény falai közül: 1866-ban például egy majálison játszott a konzervatórium ének- és zenekara a többi iskolai zenekarral együtt a sétátéren.⁵⁵

Érdekes módon a Bécsből jött, kiválóan iskolázott zenemester, *Ruzicska György munkásságáról*, aki 1837-től - megszakításokkal ugyan – de 1869-ben bekövetkező haláláig a konzervatórium igazgatója volt, alig tesznek említést. 1861-ben egy rövid hír adja mindössze tudunkra, hogy „*Ruzicska György helybeli konzervatórium igazgató tiszteletére a György nap alkalmából a régi konzervatórium tagjai banquettet rendeztek*”.⁵⁶

⁵⁰ KK, 1860. júl. 1. 53. sz.

⁵¹ KK, 1862. júl. 31. 104. sz. – A Királyi lyceum a Kolozsvárott 1579-ben Báthory István által alapított tanintézmény, mely a Farkas utcában működött. 1776-ban egyetemi rangban jogi és orvosi fakultás is volt a falai között. 1850-től főgimnázium és ez az épület ad majd helyet a konzervatóriumnak is.

⁵² KK, 1859. jún. 26. 62. sz.

⁵³ KK, 1865. máj. 27. 62. sz.

⁵⁴ KK, 1865. jún. 24. 73. sz.

⁵⁵ KK, 1866. máj. 2. 51. sz.

⁵⁶ KK, 1861. ápr. 28. 67. sz.

Amennyire ezt a tudósításokból hitelesen meg lehet ítélni, a konzervatórium, mely a város polgárságának önerejéből és áldozatkészségéből fenntartott zeneiskola volt, a korabeli tudósítások alapján nem volt a kolozsvári sajtó kedvence, és úgy tűnik, mintha ebben az évtizedben kevesebb részt vállalt volna az ifjúság zenei neveléséből, mint a különböző *egyházak fenntartásában* működő, felekezeti iskolák nevelő testületei. De így volt-e ez valójában?

A református főtanoda sorakozott fel leghamarabb a konzervatórium mögé az iskolai dalárda és a zenekar megszervezésével. A zenekar tervét még 1858-ban vetették fel, s a kezdeti nehézségek után hamarosan kitűnő zenekar és énekkar kapcsolódott be a város zenei életébe. Az iskola zenetanárai, *Botos István* énekkarvezető, *Szuk György* zenekarvezető és *Diószegi Mihály* vonóhangszer-tanító voltak. A tanulók félévkor és az év végén tettek nyilvános „próbatéteken” rendszeresen tanúságot évközi munkájukról. Az intézetben a szegényebb sorsú növendékeket itt is ingyen tanítják, „...sőt még hangjegyeket és hangszert is kapnak. A zenede és dalárda célja az egyházi énekeket, a magyar népdalokat, indulókat, himnusokat, de leginkább a hangjegyismeretet terjeszteni”. Kezdetben a zenekart fúvós hangszerekből állították össze, az 1859–60-as tanév végi vizsgán 37 fúvós hangszeren játszották el *Egressy Béni* Szózatát, *Verdi* Trubadúrjából egy egyveleget és *Erkel-[Doppler Ferenc]*⁵⁷ Hunyadi indulóját. Az énekkar műsorát nem közölték.⁵⁸

1858-tól 1862-ig a város szülötte, *Gyulai Pál* (1826–1909) irodalomtörténész, költő, író is az intézet tanárai közé csatlakozott. Irodalmi önképzőkört szervezett, melynek legtehetségesebb növendékei az iskolai dalárda és a zenekar közreműködésével a Nemzeti Színházban is felléptek közös „zene ének és szavalati académiákon.” 1863. március 9-i előadásukon *Szuk György* karnagy vezetésével *Verdi Nabucco* és *Flotow Márta* című operájának nyitányát játszotta a zenekar, *Egressy Béni* Magyar népdalait énekelte az énekkar. Az irodalmi önképzőkör tagjai *Gyulai* előző évi irodalmi munkásságának a folytatásaként *Arany János* és *Vörösmarty Mihály* legszebb verseit szavalták. Az előadás zenei részéből a kritika utólag kiemelte a „jeles Flügelhornista”, *Vincze Miklós* jogász játékát.⁵⁹

1864-ben „vonóhangszer-kart” szerveztek, repertoárjuk tovább gazdagodott a francia nagyopera szerzőinek, *Herold* és *Auber* operáinak népszerű részleteivel. Önálló rendezvényeiken kívül a város műkedvelői hangversenyein is részt vettek. Az intézet

⁵⁷ Az újabb Doppler Ferencre vonatkozó kutatások alapján úgy tudjuk, hogy *Erkel* motívumaiból 1848-ban *Doppler Ferenc* állította össze a Hunyadi induló zenéjét. (*Doppler Ferenc* naplója nyomán dr. *Ney Klára* szíves közlése.)

⁵⁸ KK, 1860. jún. 28. 52. sz.

⁵⁹ KK, 1863. márc. 12. 31. sz.

legtehetségesebb növendékei a már említett Vincze Miklós mellett Lukácsfi Ödön hegedűs és Takács Lajos zongorista.

1866. február 18-i félévi vizsgájukat a városi Redout-termében tartották.⁶⁰ A változatos program jól tükrözte a református tanintézet zenei szervezetét, legjobb erőit, Szuk György karnagy eredményes szervező munkáját. Műsoruk: „1./ Nyitány *Flotow* Stradella című dalművéből, előadja a vonóhangszer-kar. 2./ Ima *Struth*-tól, zenekar-kísérettel előadja az énekkar. 3./ Ábránd, *Meyerbeernek*: Hugenották című dalművéből, zongorakísérettel flügelhornon játssza Incze Dániel. 4./ Szavalat. 5./ Quintetto e finale *Bellininek* Alvajáró című dalművéből, előadja a fúvóhangszerkar. 6./ Egyveleg *Bellininek* Norma című dalművéből, zongorakísérettel játssza Lukácsfi Ödön. Ünnepi és mennyegzői dal *Wagner* R. Lohengrin című dalművéből zongorára *Liszt*től, játssza Takács Lajos. 8./ Studentlust keringő *Strausstól*, előadja a vonóhangszer-kar. 9./ Notturmo *Meyerbeer* „Ördög Róbert” című dalművéből Rummeltől, zongorakísérettel játssza Kónya László. 10./ Nefelejcs gyöngyök, csárdás *Berecz Edétől*, előadja a fúvóhangszerkar. 11./ Népdalok. 12./ Indulók.”⁶¹

Ebben a műsorban semmi nem utal a résztvevők egyházi-felekezeti kötődésére: egy „világi” műsort játszanak itt el a szereplők a kolozsvári polgárság városi vigadó-jában. Külön érdekessé teszi a programot *Liszt Ferenc* technikailag is rendkívül igényes *Wagner zongoraparafrázisa*. Noha *Wagner Tannhäuser* nyitánya már szerepelt egy-egy korábbi hangverseny műsorán (1858. március 28-án, 1859. január 2-án), de a szerző *Wagner* nevét eddig nem említették. Újdonság, hogy most már szólnak is róla, sőt, a hangadó *Wagner*-ellenes bécsi zenei körökkel szemben a pesti Zenészeti Lapokhoz hasonlóan szinte propagálják a német a zeneszerző-óriás és az átíró *Liszt Ferenc* nevét.

A hangversenyeken, ünnepi vizsgákon kívül a református főtanoda majálisai, fáklyás zenéi, gyászzenéi szintén Kolozsvár mindennapi életének megszokott hangkulisszái közé tartoztak.

A Római Katolikus Főgymnázium az 1863–/64-es tanévben vezette be a rendszeres zenetanítást. A gimnázium 1863/64. évi értesítője egy 128 tagú 4 szőlamból álló fiúkórust mutatott ki a tanév végén. A dalárda célja „a főgymnáziumi ifjúság műénekbéli képzése és e mellett ünnepélyes alkalomkor az isteni tisztelet emelése.”⁶²

⁶⁰ A Kolozsvári Közlöny 1866-os évfolyama 1969-ben, a kutatás időpontjában, nem volt elérhető az OSZK Hírlaptárában. Ezért helyette az egykorú Korunk c. szabadelvű és közgazdászati lap zenei híradásait vettük át 1866-ból.

⁶¹ Korunk, 1866. febr. 18. 21. sz.

⁶² Jelentés a kolozsvári rom. kath. főgymnáziumi dalárdáról az 1863/64. tanév végén.

A dalárda vezetését *Berecz Ede*, a házi zenekörnél is már feltűnt egyházi karnagy és zeneszerző vállalta el, és rövid időn belül nagy sikereket ért el. 1864-ben a júniusi vizsgán a dalárda mellett már egy 15 tagú vonószeneke is közreműködött. Tagjai közül Straczinger József és Trandafir Miklós a házi zenekör műkedvelői előadásain is gyakran részt vett. Műsoraikban *francia tájékozódásuk* tűnik fel elsőként, amikor 1866. júniusi záróünnepélyükön, *Verdi* és *Erkel* opera részletei mellett *Boieldieu*⁶³ Fehér nő és *Gounod* Faust című operájának egy-egy részletét is előadták.⁶⁴

Az Unitárius kollégium zenei vizsgáiról 1864 februárjától kezdődően számoltak be időről időre a Kolozsvári Közlöny lapjain. Dr. Gál Kelemen: „A kolozsvári unitárius kollégium története” (Kolozsvár, 1935) című könyvében vázolta fel az egyházi és a „műének” tanítás nehézségeit az intézetben. Meg-megújuló kísérletek után 1861-ben a „harmónia” tanítását a kántorra bízta, és nyolc tanulót választottak ki kifejezetten orgona-tanulásra, akiket a konzervatóriumban Ruzicska György tanított.

Az unitáriusok 1864. január 31-én tartott próbahangversenyén az iskolai énekkart *Stöger Béla* vezényelte, és ő volt az, aki zongoristaként *Boér Gergely* és *Zsigmond Ákos* hegedűjátékát is kísérte, betanította. Ez a három szereplő a további iskolai hangversenyeken is rendre feltűnik szólistaként. Programjaikon érdekes módon a könnyed, szórakoztató zene is megjelenik: *Kreutzer* Granadai éji tanya,⁶⁵ *Balfe*⁶⁶ Négy Haymonfi és *Offenbach*⁶⁷ operettjeinek egy-egy részlete ugyanis szintén felhangzik egy-egy összeállításukon.

Összefoglalóan elmondható, hogy a konzervatórium, a református főtanoda, a katolikus gimnázium és az unitárius kollégium fejlett zeneoktatására építve a *kolozsvári zenei oktatás* igen magas színvonala adta azt az inspiráló hátteret, mely kinevelte azt a kifinomult zenei kultúrájú kolozsvári közönséget, mely a város zenei életének színvonalát tájékozottságával, európai színvonalú igényeivel az erdélyi magyar városok zenei központjává tette.

⁶³ Boieldieu, François Adrien (1775–1834), francia zeneszerző 1825-ben komponálta *La dame blanche* c. operáját. Behízeltő melodika, friss invenció jellemezte. – Gounod, Charles François (1818–1893), francia zeneszerző, 1859-ben bemutatott *Faust* c. operájával „a francia zeneélet koronázatlan fejedelme lett” (Szabolcsi).

⁶⁴ Korunk, 1866. jun. 8. 66. sz.

⁶⁵ Kreutzer, Conradin (1780–1849), német zeneszerző, karmester, oboista. 1834-ben Bécsben bemutatott operája (*Das Nachtlager in Granada*) síma, behízeltő melodikájával (Szabolcsi) 1864-ben még népszerű mű volt Kolozsvárott.

⁶⁶ Balfe, Michael William (1808–1870), olasz iskolázottságú ír zeneszerző, mintegy 30 opera, 250 dal népszerű komponistája. *Les quatre fils Aymon* című, 1844-ben Párizsban bemutatott vígoperáját Négy Haymonfi címmel 1845-től játszották a magyar színpadokon.

⁶⁷ Offenbach, Jacques (1819–1880), kiváló francia operettkomponista.

1866. február 27-én *Erkel Ferenc Bánk bánjának* nagy sikerű kolozsvári Nemzeti színházi bemutatója mindennél ékesebb bizonyíték volt erre. Follinus János igazgató színtársulata a nemzeti üggyhez méltó legjobb erőivel (Melinda: Fehérvári Mari, Bánk bán: Dalffy Lőrinc, Gertrud: Kocsis Irma, Tiborc: Odry Lehel) szólaltatta meg a darabot, mintegy „záróakkordként”, a két hónappal korábban, 1865. november 26-tól december 25-ig tartó kolozsvári országgyűlés után.

Erkel Ferenc Katona József drámája nyomán, Egressy Béni szövegére komponált, elsőként 1861. március 9-ikén Pesten bemutatott zenedrámája - a zeneszerző újabb zenei javításaival – Kolozsvárott kapta meg a végső, hiteles formáját. Abban a városban, mely a drámát író Katona Józsefnek csakúgy, mint a librettót szerző Egressy Béninek és Erkel Ferencnek is ifjú korában az eszmei bölcsője volt. Amint a *Korunk* 1866. március 4-i számának egykori tárcaírója írta, a közönség az Erkel-műben „a tiszta magyar opera” megteremtését ünnepelte. „A magyar opera tere Erkelen kezdődik, és ott is végződik.” – írták elragadtatással. Katona-Egressy-Erkel műve 1866-ban Kolozsvárott hazaérkezett.

A Kolozsvári Nemzeti Színház zenés színpadi művei, musicalis académiái, vendégművészei: 1856-1866

A Kolozsvári Nemzeti Színház a maga reprezentatív épületével, egyre bővülő, szépülő belsejével a város zenei életének legfőbb központja volt. A különböző színtársulatok zenés előadásain kívül a helybeli gróf Nugent nevét viselő cs. és kir. gyalog serezed katonazenekara, a Pongrácz testvérek és Salamon két népizenekara mellett a város műkedvelői, az iskolai zene- és énekkarok is gyakran tartottak itt „zenészet-szavallati estélyeket”, „musicalis académiákat”, és a „külhomból” érkező vendégművészek is általában itt léptek fel.

A Kolozsvári Közlöny kezdettől fogva élénk figyelemmel kísérte a színház előadásait, műsoráról, szereplőiről a *Nemzeti Színház* rovatban rendszeresen beszámolt.

Az 1856. év új színházi szezonja *Gyulai Ferenc* igazgatásával, november 8-án indult. A társulat fő erőssége a dráma és a népszínmű.

Legnépszerűbbek *Szigligeti Ede* (1814–1878) népszínművei, A nagyapó, az Argyl és aranyhajú tündér Ilona (mindkettő Doppler Károly zenéjével), a Pünkösdi királyné (Bognár Ignác zenéjével), a Liliomfi és a Szökött katona (Szerdahelyi József zenéjével). A rab és A zsidó című népszínművekhez Erkel Ferenc írt kísérőzenét. Gyakran játszották Szigeti József

A vén bakancsos és fia a huszár című népszínművét Bognár Ignác zenéjével és Gaál József Peleskei nótáriusát, Thern Károly zenei betéteivel.

Hogy az előadásokon valóban a művek *eredeti* kísérőzenéjét játszották-e, vagy a lehetőségekhez és az igényekhez alkalmazkodva kicseréltek-e egyes részeket: a rendelkezésünkre álló források alapján nem dönthetjük el. A színházi műsorok általában nem tüntetik fel a népszínművek zeneszerzőinek nevét.

A népszínművek szereplői: Komáromi Ida, Szerdahelyi Nelli, Filipovits, Török, Gyulai, Balogh. Tudásukról, az előadások zenei színvonaláról a beszámolók egy-egy elejtett megjegyzéséből következtethetünk. Az énekesek általában „csinosan”, vagy „sok szabatossgal” énekeltek, ennél részletesebb kritika csak kivételes alkalommal jelent meg róluk. A november 8-i nyitó előadáson *Jókai Könyves király* című népszínművét játszották. A Kolozsvári Közlöny tudósítója a lap 13. számában így írt az előadásról: „... a zene már szól, nem valami rendkívüli, az igaz, hanem aminő tőlünk telik. Ámde mi tudunk Pongrácz zenéjében is gyönyörködni, ugyebár?” A Nagyapó november 16-i előadásán Pongrácz zenekarát Stöger Béla vezényelte. „Elég sikerült előadás, a közönség elégtültnak látszott...”⁶⁸

A Peleskei nótárius 1856. december 28-i előadásáról már szigorúbb kritika jelent meg: „Általában az egész előadást gyöngének kell neveznünk, még a különben mindig pontos, összevágó működésre törekvő Pongrácz-féle zenekart is meg kell rónunk el-elmaradozásai miatt.”⁶⁹

A felvonások közé vagy a darab végére gyakran beiktattak egy tánc- vagy énekszámot. November 24-én *Szigeti József A vén bakancsos és fia a huszár* című népszínműve után „Bogdán Béla magán komoly tánczczal volt szerencsés föllépni.”⁷⁰ A pesti Szerdahelyi Kálmán vendégszereplése alkalmával (1856. december 15.) Szerdahelyi Nelli énekelte két felvonás között id. Lendvai Márton Szívhangok című új románcát.⁷¹

1857. január 18-án és 20-án *Schier József bécsi balett-társulata* mutatkozott be a kolozsvári közönségnek. Fellépésük csalódást okozott. „A tánczosok föllépte annyiban igazolható, amennyiben balettünk nincs, s így a közönségünket az újság ingere felvillanyozza. Schier úr társulata azonban igen gyenge... Mutatványaik mindennapiak... Schier balett-társulata a Pepita világhírű tánczművészetnek copizálása és parodizálásával búcsúzott el. A zene szívrehatólag gyönge volt.”⁷²

⁶⁸ KK, 1856. nov. 19. 15. sz.

⁶⁹ KK, 1856. dec. 31. 27. sz.

⁷⁰ KK, 1856. nov. 29. 18. sz.

⁷¹ KK, 1856. dec.13. 22. sz.

⁷² KK, 1857. jan. 22. 33. sz.

„A korábban kitűnő opera- és drámai előadásokhoz szokott közönség nem volt megelégedve az új szintársulattal. A Kolozsvári Közlöny 1857. január 31. és 32. számában id. gróf Bethlen János cikkét olvashatjuk Színházunk szervezése körüli nézetek címmel. A színházat állandó csőd fenyegeti, s külön költség, „... ha dalszínmű társaság is alakíttatik... egy dalszínmű-társaság szervezése esetében, egyszer s mindenkorra pár száz, sőt ezer Ft. lenne szükséges, miután könyvtárunkban egy opera sincs.” Mégis sürgeti egy dalszínmű-társaság alakulását, mert „... mindenfelé hallhatni a már közóhajtássá vált nyilatkozatot, az opera szükségessége mellett.”⁷³ – Gyulai társulata az állandó deficit miatt áprilisban feloszlott.

A színházi választmány 1857–58 telére november elsejétől március 28-ig a színházat *Lángh Boldizsár* debreceni színházigazgatónak adta bérbe.⁷⁴ Ez a társulat sem vállalkozott operai előadásokra, műsora javarésztét Gyulai társulatához hasonlóan népszínművekből állította össze.

Az énekes színművek zenéjét és a felvonásközi zenét a városban állomásozó említett *Nugent gyalogezred zenekara* szolgáltatta. Ez az együttes, mely feltehetőleg cseh és osztrák katonazenészekből állt, hamarosan igen népszerű lett. 1858-ban *Hopf János* karmesterük vezetésével két önálló koncertet is szerveznek. Január 5-én és március 28-án feltűnő a magyar és külföldi műsorszámok, komoly és szórakoztató zenei darabok vegyítése: Erkel-, Verdi-, Wagner-részletek mellett a Strauss-keringők, polkák világa, Farkas Miska nyéki csárdása. Március 28-án Haydn Búcsú szimfóniája, mely, mint befejező szám - Eszterháza zenei jelképével - a magyar főúri udvartartások zenéjének ékkövévé villantja fel.⁷⁵

A Közlöny 1858. évi 16. számában „színészi felszólítás” jelent meg: „*Havi Mihály* dráma, népszínmű és operatársulatot szervez, a színházi bizottmány megbízásából.” A következő számban már olvashatunk a szerződésről, mely szerint „... a kolozsvári színház 1858, 1859, 1860-dik évekre Havi Mihály igazgatására bíztatik azon kötelezéssel, hogy a kolozsvári közönség igényeinek lehetőleg megfelelő drámai és opera-társaságot tartand.”⁷⁶

A *Havi Mihály* igazgatása alatti két színházi szezon (1858/59, 1859/60) végre meghozta a várva-várt színvonalas operaelőadások sorát. Kitűnő énekesekből szervezte meg társulatának „dalmű” részét, karmester: „a bécsi zenedéből kitűnő bizonyítványokkal csak most kikerült jeles, fiatal hazánkfia, Káldi úr...”⁷⁷ A zenekar továbbra is a helybeli Nugent

⁷³ KK, 1857. ápr. 21. 60. sz.

⁷⁴ KK, 1857. okt. 1. 129. sz.

⁷⁵ KK, 1858. jan. 10. 3. sz., uo. 1858. ápr. 1. 26. sz.

⁷⁶ KK, 1858. febr. 28. 17. sz.

⁷⁷ KK, 1858. júl. 19. 60. sz.

ezred katonazenészeiből került ki. Kaczér Ferenc vezetésével a társulat most már önálló estet betöltő balettelőadásra is vállalkozhatott.

Mit játszott ez a társulat a korabeli opera-irodalomból és melyek voltak legnépszerűbb darabjai? A „mit” és „hogyan” kérdésében jó összehasonlítási alapul szolgál Pándi Marianne Száz esztendő magyar zenekritikája című könyve: segítségével megállapítható, hogy mennyiben követte Kolozsvár az ekkor már feltétlenül mércének számító Pest nemzeti színházi operai repertoárját.

A két szezon operaelőadásait végigtekintve, feltűnő az olasz operák, különösen a *Verdi*-művek nagy száma. Ezek az operák Kolozsvárt is, Pesthez hasonlóan, mindig telt házat vonzottak. A kritika, az előadás bírálatán kívül, ritkán tért ki a műre. Csupán a *Nabucco* 1858. december 7-i bemutatója előtt olvassuk: „E dalmű egyike az olasz zenészet legtöbb bensőséggel bíró szülötteinek, s a színház buzgó közönsége akkor, midőn kegyeletét kitüntetendi egyik legszorgalmasabb dalművésznünk iránt, egyszersmind igen kedves zeneélvben részesülend.”⁷⁸ Míg Pesten ezt a *Verdi*-operát, mely nem aratott igazi sikert, Ábrányi Kornél „elavult, magát túlélte olasz dalműnek” nevezi,⁷⁹ Kolozsvárt „az eddig itt előadott dalművek közt leginkább sikerült”,⁸⁰ s a bemutató után repertoár-darabbá vált.

Népszerű, sokat játszott *Verdi*-opera még az *Ernani* és a *Trubadúr*. Utóbbit is Havi Mihály ismertette meg a kolozsvári közönséggel. Bemutatója 1858. november 6-án volt.⁸¹

1858. december 20-án „egy négy szakaszos egyveleg” utolsó számaként adták elő a *Két Foscari* III. felvonását, de a kritikus megjegyezte, hogy szívesebben hallgattak volna egy-két szép áriát vagy „párdalt” a Hunyadiából vagy a Kunokból.⁸²

Verdi mellett gyakorta játszották *Donizetti* operáit is. A *Lammermoori Luciát* a nyári szebeni, brassói vendégzerepléseken kívül tíz alkalommal előadták Kolozsváron a két szezon során. A *Belizárt*, *Lindát*, *Borgia Lucretiát*, a *Bájítalt*, *Báléjt* is többször színre vitték. *Bellini* *Normája*, *Rossini* *Sevillai borbélyja* mellett a francia nagyopera korabeli művei is eljutottak a kolozsvári színpadra.

Meyerbeer Észak csillaga és *Hugenották* című nagyoperáit nagy készülődéssel, fényes kiállítással mutatták be. (A bemutatók időpontja: 1860. január 1., 1860. március 24.)⁸³⁻⁸⁴

Gyakori repertoárdarab volt még *Halévy* *A zsidónő* és *Flotow* *Márta* című operája.

⁷⁸ KK, 1858. dec. 5. 97. sz.

⁷⁹ Pándi Marianne: Száz esztendő magyar zenekritikája. Budapest, 1967, 260. lap

⁸⁰ KK, 1858. dec. 9. 98. sz.

⁸¹ KK, 1858. nov. 11. 90. sz.

⁸² KK, 1858. dec. 19. 101. sz.

⁸³ Kolozsvári Színházi Közlöny: 1860. jan. 1. 46. sz.

⁸⁴ Kolozsvári Színházi Közlöny: 1860. márc. 23. 109. sz.

A magyar dalművek között a legnagyobb lelkesedéssel mindenkor *Erkel Ferenc* művét, a *Hunyadi Lászlót* fogadták. Rajongással írtak városuk egykori lakójáról, művéről, sikereiről. A Hunyadi László előadása mindig ünnepi alkalom volt, zsúfolt házzal.

Igen népszerű volt *Császár György* *Kunok* című operája is, bár magyarságát a kritikus erősen vitatta. „Egy olasz zenemű magyar costumeben, mely azonban, mint ilyen is sok szépséggel bír.”⁸⁵

Ugyanez volt a vélemény *Doppler Ferenc Ilka* című operájáról. A darab 1859. február 18-i előadásáról így számolt be a tudósító: „Zenéjében nincs ugyan még fölfedezve a magyar zenészet titka, s a sújtásos mente itt-ott olasz trico felett díszeleg, mindamellert némi magyaros sajátsággal bír e mű, s tetszett közönségünknek, jelesen nyitánya sok tapsot nyert.”⁸⁶

Az énekes bohózatok műfajában *Müller Adolf* bécsi komponista *Lumpaci vagabundus* vagy a *három jómadár* című „tüneményes bohózatát” is gyakran előadták.

A magyar népszínműveket változatlanul kedvelte a közönség. Az előző színtársulatok repertoárját *Munkácsy János* nagysikerű népszínművével, *A garabonciás diákkal* (*Pály Elek* zenéje) és *Szigligeti* népszínművével: *Vid és a pogány magyarok* (*Szerdahelyi József* zenéje) frissítették fel.

Az előadások zenei színvonaláról egyre igényesebb kritikák jelentek meg. Az 1858/59-es színi idényben Havi társulatának legjobb operai tagjai *Egedi Mari*, *Ferenczi Izabella*, *Szerdahelyi Nelli*, *Singer Róza*, *Mezei Vilmos*, *Neuhold János* és *Baráti Sándor* voltak. Mindig dicsérték *Ferenczi Izabella* nagy terjedelmű, hajlékony hangját, *Neuhold* „gyönyörű magas hangját”, „melyben, ha embere lesz, nagy kincset bír”.⁸⁷ Érdekes az összehasonlítás *Egedi Mari*, *Ferenczi Izabella* és *Szerdahelyi Nelli* között egy *Trubadúr* előadás után. „A három művésznő közt *Szerdahelyi Nelli*nek legjobb iskolája van, *Egedi Marinak* legjobb játéka, *Ferenczi Izának* legszebb hangja...”⁸⁸

*Szerdahelyi Nelli*t egyébként a régi nagy énekesnőnek kijáró elnézéssel kezelték, elismerték „iskoláját”, de hangja már nem volt a régi. Egy *Sevillai borbély* előadás után írták róla: „... ének-szavallata tiszta... hangja kimerült... előadása egyhangú, nem képes festeni az érzést. E gyöngé hanggal is az első áriát hatásteljesen énekelte, valamint a *Márthából*

⁸⁵ KK, 1858. nov. 25. 94. sz.

⁸⁶ KK, 1859. febr. 20. 15. sz.

⁸⁷ KK, 1858. dec. 5. 97. sz.

⁸⁸ KK, 1859. febr. 13. 13. sz.

közbeszótt Árva rózsá-dal nehéz variációit gördülékenyen s szabatosan éneklé. Kolozsvár e kegyelt énekesnőt zajos tapsal és koszorúkkal fogadta.”⁸⁹

Most idézzük fel a továbbiakban egy-egy kiemelkedőbb operai estnek az emlékét, melyet az egykori tudósítás is hosszabban méltatott. 1858. november 27-én, Follinus János jutalomjátékként, *Flotow* Mártáját játszották. „A kolozsvári közönség kedvencz dalműve, mely most is a színházat fulladásig megtölté. Egedi Mari a cím, Mezei Plunket szerepeiben általános tetszést vívtak ki. Az első sok helyen kitűnő kellemmel énekelt, Nancy (Ferenczy Izabella) e szerepében nem tanúsított annyi gyakorlottságot, mint az általa eddig előadottakban, különben szép tiszta és csengő hangja sokszor alig volt hallható. A IV. felvonásban Mezeivel eldalolt párdala tapsviharak között ismételtetett. Ezen jelenet fénypontja vala estvéli működésének. Follinus (Lyonelli) azon itt megbocsátható kivétellel, hogy néhol nem érte el a legmagasb tenorhangokat, elemében volt. Bokornak Tristan szerepe meglehetősen sikerült. A női kar, bárha az még eddigelő nem látott nagy számmal jelent meg a színpadon, általában véve gyengécske volt...”⁹⁰

Jól sikerült a *Nabucco* bemutató előadása 1858. december 7-én. „A cím szerepet Mezei, Ismaelt Follinus, Zahariást Baráti, Fenenát Singer Róza k. a. helyes felfogással, s jól begyakorolva adták. Abigail szerepében Ferenczy Izabella k. a. mind játékával, mind szép és erőteljes énekével megragadta a közönséget.”⁹¹

1859. március 10. és 26. között Ellinger József, nagy hírű pesti tenorista tíz estén át vendégszerepelt. Bár részletesebb kritika nem jelent meg róla, az „összhangzó előadások” szép közönséget vonzottak. Március 19-én Auber *Portici* némájában is fellépett, de azt az előadást kevésbé tartották sikeresnek. A cikkíró abban látta e viszonylagos sikertelenség fő okát, hogy a színház nem alkalmas „ily látványos darabok kellő fény és nagyszerűségben leendő feltüntetésére.”⁹²

Áprilisban az eltávozó Egedi Mari helyett Friedrichnét szerződtették, aki a későbbiekben is nagy nyeresége volt a társulatnak. Bodorfí Henrik bassz-baritonista is ekkor került a színházhoz.⁹³ A két új énekes 1859. április 30-án mutatkozott be a *Lammermoori Lucia* főszerepeiben. Friedrichné alakításáról a legnagyobb elismerés hangján írt a kritikus: „kimívelt éneke, kellemes külsője s elég szép játéka teljes élvezetet nyújt; hangja teljesen hatalmában látszik lenni, különben „mezza voce”-i elandalítók, a végfelvonásban az örült

⁸⁹ KK, 1859. febr. 6. 11. sz.

⁹⁰ KK, 1858. dec. 2. 96. sz.

⁹¹ KK, 1858. dec. 9. 98. sz.

⁹² KK, 1859. márc. 27. 25. sz.

⁹³ KK, 1859. ápr. 10. 30. sz.

áriát kiválólag, mesterileg énekelte, különösen ott, hol hangjátékát a fuvola kíséri”. Bodorfi hangja „tisztá, erőteljes és mégis bájoló”.⁹⁴

Az annyira áhított színvonalas operaelőadások hamarosan aggályoskodó, kételkedő megjegyzéseket is kiváltottak. Korábban hiányzott az opera, most a dráma elhanyagolásától félték. „Kolozsvárra nézve életkérdés, hogy az erdélyi magyar irodalom és művészet központja legyen. A mostani társulat elsősorban operai, s mint ilyen jobb, mint a régiek, de a drámákat elhanyagolják, s így a magyar nyelv ügyét is.”⁹⁵

1859 nyarán szebeni és brassói vendégszereplésre mentek. Havi joggal bízhatott társulata sikerében, hiszen Fridrichné, Ferenczi Izabella és Bodorfi Henrik „... oly trias, mely magasabb igényeket is kielégít.”⁹⁶ Egy-egy ilyen erőpróba a későbbiekben is mindig tanulságos volt. Szeben, Brassó zeneileg igényes szász közönsége, mely a nagy német zenei kultúrán nevelődött, elfogulatlanul ítéelhette meg a társulat erényeit, de hibáit is.

Szebenben a Lammermoori Luciát, a *Hunyadi Lászlót* és a kolozsvári közönség kedvenc népszínműveit adták elő. A *Hunyadi* egyik előadása még hírlapi vitára is alkalmat adott. A szász kritikusok ugyanis a Hunyadiat „... német, olasz, francia és magyar zeneegyvelegnek” nevezték. A Kolozsvári Közlöny magyar kritikusa, bár elismerte a nyugati hatásokat Erkel zenéjében, jól látta e mester műveinek jelentőségét: „... Erkeltől a mély zeneismeretet nem lehet elvitatni, meg kell adni, hogy a népiest a zeneileg-drámai széppel szerencsésen tudta egyesíteni, s ha nem is sikerült neki egy valódi magyar népies operát írni, de hatását mégis ritkán téveszti el...”⁹⁷

A szebeniek az előadásokon Fridrichné kiváló képességeit emelték ki, bár hibáira is felhívták a figyelmet. „Szép, teljes, kellemes és jelentékeny terjedelmű hangja van, coloratúrái és trillái correctek..., ha Fr. assz. nem buzgólkodnék egyes passageokat coloratúráival túlterhelni, s pompás staccatóját az egyes zenei periódusok minden zárkadenciáinál ismételni, bizonyára e szerepben a legelőkelőbb színpadokon is a legnagyobb elismerést vívhatná ki.” Dicsérték Bodorfi pompás „bass-hangját”, nála gyengébbnek tartották azonban Follinus és Baráti teljesítményét.⁹⁸

A brassóiak is dicsérték a társulat legkiválóbb énekeseit, de a darabok kiválasztását már nem tartották minden esetben szerencsésnek. Szerintük a Próféta, a Bűvös vadász, az

⁹⁴ KK, 1859. máj. 1. 39. sz.

⁹⁵ KK, 1858. dec. 12. 99. sz.

⁹⁶ KK, 1859. máj. 43. sz.

⁹⁷ KK, 1859. júl. 24. 74. sz.

⁹⁸ KK, 1859. júl. 15. 70. sz.

Ördög Róbert és a Zsidónő előadása csak közepes volt, mert technikai követelményeik meghaladták a társulat erejét, tudását.⁹⁹

Kolozsvárra visszatérve, Havi elindította a *Kolozsvári Színházi Közlöny* című lapot, egyik legelső hazai színházi lapunkat. 1859. november 1-től jelent meg 1860. március 31-ig, 115 alkalommal.¹⁰⁰

Tartalmában nem érte el a Kolozsvári Közlöny színvonalát, mely nem egyszer hosszabb, kimerítőbb cikket közölt egy-egy művészeti eseményről, mint ez a lap, melynek főfeladata épp a Nemzeti Színház életének, eseményeinek és a színre került darabok kritikáinak közlése lett volna.

Az 1859/60-as évadra a társulat operai tagjai: Baráti Sándor, Bodorfi Henrik, Bokor József, Follinus János, Marczell Géza, Pauli Richárd, Fridrichné, Ferenczi Izabella, Schinek Josefa voltak. A Nugent ezred 24 tagú katonazenekarát továbbra is Káldy Gyula vezényelte.

Az évad opera-előadásai közül kiemelkedett az Ernani február 4-i megszólaltatása, melyet a Kolozsvári Közlöny így méltatott: „Szombaton, 4-én Gerecs jutalmára »Ernani« opera; színészeink a nem népes közönség mellett is oly lelkesen működnek, hogy ennél jobban soha Ernani előadva nem volt a színpadon. Bodorfi (Don Carlos) kiválólag szépen énekelt, természetes, hogy Friedrichné (Elvira) sem maradt mögötte. Pauli (Ernani) az első felvonásbeli áriáját feltűnően jól énekelte. Dicséretet érdemel Marczelli (Gomez de Sylva), e fiatal színész szép tiszta hangja s jó articulációja által tűnik ki.”¹⁰¹

1860 elején Jekelfalussy Albert tenorista és Ormay Ferenc baritonista csatlakoztak a társulathoz. Jekelfalussyról így írt a kritika a *Lammermoori Lucia* Edgar-szerepében: „... hangja, ha bár nem bír teljes érczességgel, de éneke érzelem teljes, intonatiója tiszta, s szavai is elég érthető, játéka ellen sem tehetni kifogást. A végáriát, mely a tenort megkísérte, kiváló hatással énekelte.”¹⁰²

Április 12-én Ormay Ferenc lépett fel Paulival közösen az Ernaniiban. Hangja a kritika szerint nem elég érces, de terjedelmesebb és hajlíthatóbb, mint Bodorfié.¹⁰³

A népszínműveket és vígjátékokat gyakran élénkítették tánccal. A *táncosok* közül Kaczér Ferenc, Kühner Mari, Mayer Lujza szerepeltek gyakrabban. Magyar, lengyel, skót,

⁹⁹ KK, 1859. nov. 20. 118. sz.

¹⁰⁰ Ferenczi Zoltán: A kolozsvári színészet és színház története, Kolozsvár, 1897. 452. lap

¹⁰¹ KK, 1860. febr. 9. 12. sz.

¹⁰² KK, 1860. márc. 15. 22. sz.

¹⁰³ KK, 1860. ápr. 15. 31. sz.

spanyol „nemzeti táncokat” mutattak be a darabok betétjeiként, vagy a felvonások között. Később önállóbb szerephez is jutott a balett. 1859. december 20-án „egy négy szakaszos egyveleg” harmadik részében »Allidor a hegyi szellem« címmel három képben mutattak be balettet. A Közlöny kiemelte a *balettiskola* növendékeinek rózsatáncát és fátyoltáncát, Bogdánfi Berta magyar magántáncát.¹⁰⁴

1860 márciusában Aranyvári Emília és Montella Lajos mutatták be táncművészetüket. Március 21-én és 25-én Pagni 5 felvonásos Esmeralda című balettjét játszották a tánckar közreműködésével.¹⁰⁵ Március 30-án „A festész álma” című balettben a Velencei karnevál kettősben a külföldön is jelentős sikereket elérő „Aranyvári Emília valódi művészettel tánczolt.”¹⁰⁶

1860 márciusában a fuvolista-zeneszerző *Doppler-fivérek*, Ferenc és Károly, 1860 nyarán *Reményi Ede*, Görgey tábori hegedűse tisztelte meg a várost látogatásával. A sajtó különösen Reményi Ede látogatásait kísérte feltűnő nagy figyelemmel. Koncertjei most is, 1866 októberében is szinte politikai tüntetések színhelyeivé váltak.

1860 május végén *Havi Bukarestbe utazott* nyári vendégszereplésre társulatával. Június 4-én a Hunyadi Lászlóval kezdték operaelőadásaik sorát. A Bukaresti Magyar Közlöny és a román újságok a legnagyobb lelkesedéssel írtak az előadásokról. A Hunyadiról így számolt be a *Bukaresti Magyar Közlöny* tudósítója: „Tegnap volt az első színelőadás. *Hunyadi László* adatott minden román által a legnagyobb tetszéssel fogadtatva. Kuza herceg jelen volt, a színház oly teli, hogy a belépti jegyek további osztását meg kellett szüntetni... az előadás szerencsés sikert aratott ott, hol az ízlés az olasz operatársaságok által nem kevésbé van elkényeztetve. Dicséretet érdemel Havi úr, hogy a sáson éppen magyar operával nyitotta meg, s éppen Hunyadival, melyben a címszerepet Jekelfalussy oly meghatólag állítja elő.”¹⁰⁷

(A *Hunyadi László* bukaresti sikere mellett a Kolozsvári Közlöny beszámolt az opera zágrábi előadásairól is, melyet egy „magyar dalmű társaság” tartott: „... a zenemű roppant lelkesültséggel fogadtatott horvát testvéreink részéről”, azonban mint írták „a további előadások rendőrhatósággal betiltattak, s a társulatnak el kellett hagynia Zágrábot.” Így csak három estén került színre a Hunyadi, mert félő volt, hogy hatására a tömeg tüntetésbe kezd az önkényuralom ellen.¹⁰⁸)

¹⁰⁴ KK, 1858. dec. 19. 101. sz.

¹⁰⁵ Kolozsvári Színházi Közlöny: 1860. márc. 21. 107. sz., 1860. márc. 25. 110. sz.

¹⁰⁶ KK, 1860. ápr. 1. 27. sz.

¹⁰⁷ KK, 1860. jún. 7. 46. sz.

¹⁰⁸ KK, 1860. aug. 6. 65. sz.

Havi társulatának bukaresti fellépésein Hollósy Kornélia és Füredi Mihály aratta a legnagyobb sikert. Utóbb azonban egyre aggasztóbb hírek érkeztek Bukarestből a társulat anyagi nehézségeiről. A napi bevétel – bár telt házak előtt játszottak – nem fedezte a nagy kiadást (színházbér, honoráriumok, adók stb.).

Mircse, a társulat bukaresti „fundátora és vezére” (feltehetően a mai impresszárió megfelelője) levelet írt a pesti nemzeti kaszinónak, amelyben a „... magyar nemzeti becsület nevében felszólítja a hazafias lelkületű tagokat”, hogy küldjenek segélyt 12.000 Ft értékben. Ez olyan hatalmas összeg volt, hogy kérését nem tudták teljesíteni.¹⁰⁹

Később rövid hírben tudatták, hogy „... a Kolozsvári Nemzeti Színház igazgatóságát *Follinusz* vette át, kinél azon két előny van, hogy szakértelmisége mellett becsületes ember és nem adós.”¹¹⁰ Ezekből a sorokból arra következtethetünk, hogy a társulat anyagi csődjéért bizonyos mértékig Havi Mihályt tették felelőssé. (A társulat, hazafelé jövet, vendégszerepelt még Brassóban és Szebenben is, így az itteni előadások bevétele részben kárpótolta a bukaresti veszteséget.)

Follinusz János, a társulat új igazgatója, 1866 tavaszáig állt a társulat élén. Nyomasztó anyagi problémákkal vette át a társulat vezetését, de ügyes szervezéssel, jó műsorpolitikával, kiváló énekes vendégszereplőkkel egyenletes, színvonalas előadásokat köszönhetett neki a közönség – ezek, bizonyos mértékben az anyagi problémákat is megoldották. Suppé, Offenbach operettmuzsikáját ő honosította meg a kolozsvári színpadon.

Az 1860/61-es évadot remek operai gárdával kezdték, különösen a „nőszemélyzet” jobb, mint az előző években. Pajor Anna (alt) és Egedi Mari (szoprán) mellett Kaiser Ernstnét, a nagyszerű koloratúra énekesnőt gyönyörű hangja és nemes művészete emelte az átlag énekesnők fölé: „... játéka helyes, intonációja tiszta, összeolvadó, nem mesterkéltséggel trillerekkel, hanem a dallam összefolyó szépségében bírja a hatást.”¹¹¹

A férfiak közül Pauly Richárd (tenor), Ormay Ferenc (bariton) az előző évekhez képest sokat fejlődtek, legtöbbször őket dicsérte a kritika. Később mindketten a pesti Nemzeti Színház, majd az Opera nagynevű énekesei lettek.

A történelmi események sora, a feszült politikai légkör (1860. októberi diploma, 1861. februári pátens) az előadásokon is nyomot hagyott. *1860. december 5-én a katonazenekar egyik polkáját a közönség elhallgattatta, s „magyart követelt”.*¹¹² A katonazenekar teljesítette

¹⁰⁹ KK, 1860. aug. 12. 66. sz.

¹¹⁰ KK, 1860. nov. 21. 101. sz.

¹¹¹ KK, 1860. nov. 21. 101. sz.

¹¹² KK, 1860. dec. 12. 110. sz.

a közönség kívánságát, de *parancsnokuk, Mehoffer ezredes*, megtiltotta további fellépésüket a színházban. Csak a színházi választmány átiratára vonta vissza tilalmát.¹¹³

1861. január elején Kaiserné, kinek szerződése lejárt, elhagyni készült a várost. A Kolozsvári Közlöny egyik cikke kérte Follinuszt, hogy tegyen meg mindent Kaiserné további kolozsvári tartózkodásáért. „Kaisernét az itteni színpadra megnyerhető magyar drámaénekesnő aligha képes pótolni, s ha az opera elgyengül, nagyot foghat hanyatlani a színház iránti részvét, éppen most, midőn különben is csökkent az, a politikai események és a várakozások feszültsége miatt.”¹¹⁴

Kaiserné utoljára a Rohan Mária (Donizetti) címszerepében lépett fel, hamarosan Pestre utazott.¹¹⁵

Februárban a kor egyik legnépszerűbb népszínmű-énekesnője, *Bognár Vilma* lépett fel Kolozsváron. *Február 28-án* „...*Thaly Kálmán szövegével a Klapka indulót (Egressy Béni) sok tüzzel és pezsdítő hatással énekelte. Zajos közkívánat nyomán ő és Komáromi L. ismételték. Szépen énekeltek még Follinus, Pajor Nina és az egész kar az imaszerű »Hymnuszt« és a lélekelő »Szózatot«*”.¹¹⁶ Május 11-én *Teleki László tragikus haláláról megemlékezve, Kisfaludy Károly Kemény Simonját adták. Előtte Erkel Ferenc gyászindulóját játszották, „... melyre az egész személyzet gyászba öltözötte a Hymnuszt énekelte. Paulay Ede a nagy halott felett emléksorokat olvasott, melyet a Szózat követett.*”¹¹⁷

Az évad operaelőadásainak érdekes színfoltja volt február 14-én és 20-án *Balfe Négy Haymonfy* című, nagy sikerrel előadott operája.¹¹⁸ Március 17-én *Tinódi*, a magyar hegedűs címmel mutattak be új népszínművet. Egy későbbi tudósítás szerint *Szigligeti Ede* szövegéhez „... a *Tinódi* énekeket az eredeti szerint szerkesztette *Engesser*, a népdalokat *Bognár*.”¹¹⁹ Április 6-án és 9-én *Tévedt nő* címmel *Verdi Traviatáját* mutatták be, említésre méltó visszhang nélkül.¹²⁰

Áprilisban Kaiserné helyére *Melles Liszkát* szerződtették a drezdai udvari színházról. Április 3-án a *Lammermoori Lucia* címszerepében lépett fel, amelyben „... hangja, kivált a

¹¹³ Ferenczi Zoltán i. m., 427. lap

¹¹⁴ KK, 1861. jan. 3. 2. sz.

¹¹⁵ KK, 1861. jan. 12. 7. sz.

¹¹⁶ KK, 1861. márc. 9. 39. sz.

¹¹⁷ KK, 1861. máj. 18. 78. sz.

¹¹⁸ KK, 1861. febr. 24. 32. sz.

¹¹⁹ KK, 1861. márc. 28. 50. sz., 1863. márc. 7. 29. sz.

¹²⁰ KK, 1861. ápr. 13. 58. sz.

mélyebb hangok, nem bírt kellő eréllyel, de tiszta és bájoló, a koloratúrában azonban elég erős...”¹²¹

A nyári marosvásárhelyi és megyesi vendégszereplés után az új szezon 1861. szeptember 28-án indult.¹²² Ezt az évadot *nagy vendégművészek* fellépései tették emlékezetessé. Huber Ida és Huber Károly nyitották meg októberben a sort. Huber Ida október 16-án lépett fel először a *Sevillai borbély* Rosina szerepében. Legnagyobb érdeme „... a tiszta, csengő és finom hang..., a könnyűség és szabatoság, mellyel a legnehezebb helyeket oly bizton és tisztán éneklé..., koloratúrája és csengő trillái kitűnők. A második felvonásbeli énekleczke alkalmával a »Magyar hangokat« éneklé, énekre átírva Huber Károly által és a »Rondinot«, szerzé szintén Huber Károly. A zenekar közreműködését némi készültség és bádjadtság jellemzé.”¹²³ Október 22-én a *Lammermoori Luciában* Huber Ida a címszerepet énekelte, a zenekart Huber Károly dirigálta nagy sikerrel.¹²⁴ A Trubadúr október 26-i előadásáról lelkesedve írták: „... operát így előadva még nem igen volt szerencsénk hallani”. Huber Ida Leonóra szerepét alakította, a karmester ismét Huber Károly volt.¹²⁵

Novemberben Markovics Ilka látogatott el Kolozsvárra, a Mártában, a *Lammermoori Luciában* és *Auber Báléj* című operájában mutatva be remek felkészültségét. Bécsben Salvi, híres énekmesternél nyerte hangjának kulturáltságát, „biztos és szabatos éneklési modorát”. Zenei erényei mellett kitűnő színészi játéka is az átlagénekesek fölé emelte.¹²⁶

Az operairodalom remekműveinek sorában új szint jelentett *Mozart Don Juanjának háromszori előadása* 1862 elején (január 18., 22., február 20.). A nem megfelelő előadás volt-e az oka, vagy a kor közönségének volt-e szokatlan Mozart zenéje, nem tudni, de a kritikus mindháromszor szóvá tette a közönség csekély számát.¹²⁷ Nagy sikerrel mutatták be viszont Nicolai Windsori víg nők című operáját (1862. március 1.).¹²⁸

Márciusban ismét Bognár Vilma aratott nagy sikert a népszínművekben.

Az 1861/62-es színházi évadot *Stéger Ferencnek*, a kor elismerten legnagyobb magyar tenoristájának vendégjátéka fejezte be. Április 24-én a Trubadúrban lépett fel először az akkor szerződött új tag, Térey Antónia közreműködésével. „Alig hisszük, hogy valaha színpadunk

¹²¹ KK, 1861. ápr. 6. 54. sz.

¹²² Ferenczi Zoltán i. m., 428. lap

¹²³ KK, 1861. okt. 20. 166. sz.

¹²⁴ KK, 1861. okt. 24. 168. sz.

¹²⁵ KK, 1861. okt. 29. 171. sz.

¹²⁶ KK, 1861. dec. 1. 190. sz., december 10. 195. sz.

¹²⁷ KK, 1862. febr. 1. 18. sz.

¹²⁸ KK, 1862. márc. 1. 39. sz.

falai között hangzott volna ily erős, ily tiszta, s annyira a dalnok hatalmában álló tenorhang” – írta a tudósító.¹²⁹ Április 26-án a Lammermoori Lucia Edgar szerepében „... hatalmas és rendkívüli terjedelemmel bíró hangjával... felülmúlhatatlanul magas zenészeti élvezet nyújtott.”¹³⁰

A Hunyadi Lászlóban (május 3.) *Stéger* „... a címszerep minden szépségeit kiemelé; az első felvonásban előforduló, s Erkel által egyenesen az ő számára írt románcz nagy tetszéssel fogadtatott.”¹³¹ További fellépései alkalmával is alig talált jelzőket a tudósító gyönyörű hangjának, művészi alakításának méltatására. Kolozsvári partnerei, Térey Antónia, Pajor Anna, Follinus is kitétek magukért, Káldy Gyula „jeles vezérletét” is dicsérettel említette a kritika.

A társulat a nyári hónapokban Marosvásárhelyen játszott egy újonnan épült nyári színházépületben. Műsorukban vegyesen találhatunk népszínműveket, drámákat és operákat, sőt egyre nagyobb számban operetteket is. A közönség nem nagyon látogatta ezeket az előadásokat, s a rövid színházi tudósítások legtöbbször csak „kisszámmal egybegyűlt közönségről számolhattak be. Az énekesek közül Pajor Anna művészetét emelték ki.

Az 1862/63-as színházi évadban az operai személyzet jóval gyengébb volt az előző éviéknél. Még 1862 tavaszán Pestre szerződött Ormay Ferenc és Pauly Richárd; Marcell Géza és felesége, Egedi Mari és Melles Liszka is elhagyták a színházat, mely ily módon operai társulatának fő erősségeit veszítette el. Az újonnan szerződött Térey Antónia (szoprán), Dalnoki Béni (lírai tenor) tudását is dicsérték, de az új szezon, az operaelőadások kritikáiból ítélve, meg se közelítette az előző évek színvonalát. Novemberben szerződtették Cantavelli olasz tenoristát, aki „... egy kissé kiénekelte már magát...”¹³²

Szeptemberben, októberben *Hollósy Kornélia*, a „két haza” legünnepeltebb szoprán énekesnője, *erdélyi körútja* során két ízben is érintette Kolozsvárt. Több estén fellépett, bizonyoságot adva gazdag operai repertoárjáról. A beszámolók elragadtatottan írtak művészetéről; partnerei tudásáról legtöbbször tapintatosan hallgattak.

Az évad második felétől csak elvétve találunk operát a műsorban. Népszínművek, bohózatok, Offenbach-operettek, „egyvelegek” tették ki az előadások javarészét.

Még Havi társulata mutatta be Kolozsváron a legelső Offenbach operettet, az *Eljegyzés lámpafénynél-t* (1859. december 27.).¹³³ Follinus társulata 1861-től ismét játszotta;

¹²⁹ KK, 1862. ápr. 26. 64. sz.

¹³⁰ KK, 1862. máj. 1. 67. sz.

¹³¹ KK, 1862. máj. 8. 71. sz.

¹³² KK, 1862. nov. 18. 161. sz.

¹³³ KK, 1859. dec. 29. 129. sz.

ezt az operettet követte a többi Offenbach-darab: A varázshegedű, Férj az ajtó előtt, Az elizondói leány. Biztos kasszadarabok voltak; könnyed, elegáns zenéjük tetszett a közönségnek. Az új társulat jobban meg tudta oldani ezeket az operetteket, mint a nagyobb felkészültséget igénylő nagyoperákat.

1863 márciusában *Willmers Rudolf* (1821–1878), az európai híré dán születésű német zongoravirtuóz, zeneszerző mutatkozott be Kolozsváron. Műsorán norvég és magyar népdal feldolgozásokat játszott nagy sikerrel. Ő Schumann növendék volt, Orosz Ferenc (1863 március 25, 28) Karl Tausig és felesége, Vrabely Szerafin (1865. februárjában) Liszt tanítványi körének repertoárját ismertették meg a város zenét szerető közönségével.

1863 április 22-én Jankovszka Odrovas Eleonora lengyel énekesnő egy francia vígjáték felvonásai között lépett fel: az Ernaniból, Lindából énekelt egy-egy „magánydalt”, sikerrel adott elő egy lengyel nemzeti dalt és nagy tetszést aratott Huber Károly magyarul tolmácsolt magyar népdalaival.¹³⁴

Az évadot Follinus nagy deficittel fejezte be. A nyári nagyváradai vendégszereplésekre sikerült megnyernie Dalnoky Rózát, a berlini opera volt koloratúr énekesnőjét és Fektér Ferenc tenoristát.

Az 1863/64-es idényt november elsején kezdték. Follinus új erővel egészítette ki operai társulatát, az egyre nagyobb tért hódító operettek mellett ismét színvonalas operai előadásokra vállalkozhatott. A nők közül Melles Liszka, Dalnoky Róza (szoprán), Pajor Anna (alt), a férfiak közül Melles Liszka, Dalnoky Róza (szoprán), Pajor Anna (alt), a férfiak közül Dalnoky Béni, Fektér Ferenc (tenor), Follinus János, Institoris Kálmán (bariton) játszották az operák főbb szerepeit. Szabó Pepi a népszínművek kedvelt énekesnője volt. November 5-én a *Hunyadi* előadásánál „... az opera személyzet... egész erejében mutatkozott...” A címszereplő Fektérről így írtak: „... úgy tiszta és bájos éneke, mint jól érthető szavalata s szép játéka által méltán érdemelte ki a temérdek tapsot és kihívást; kitűnőleg, szépen éneklé az első felvonásbeli magánáriát... Melles Liszka hasonlóan méltó tetszést nyert szabatos és tiszta éneke által. Hangjának gördülékenységét s jó iskoláját kitüntette a nász-áriában. A pár- és kardalok mind sikerültek.”¹³⁵

Ismét nagy esemény volt *Huber Ida* novemberi vendégszereplése. Bellini *Alvajárójában*, Erkel *Hunyadi Lászlójában*, Donizetti *Lindájában*, *Luciájában*, Rossini *Sevillai borbélyában* nagy sikerrel szerepelt.

¹³⁴ KK, 1863. ápr. 25. 49. sz.

¹³⁵ KK, 1863. nov. 7. 132. sz.

Decemberben az Olaszországban is sikereket aratott Fehérvári Mari, „nagy hangterjedelmű, minden erőltetés nélkül coloratúra” szerződött a társulathoz.¹³⁶ 1864. március 15-ig énekelte a főbb női szerepeket, a kritikákból ítélve, kiválóan. Az évad kiemelkedő operai eseményei közé tartozott az Ernani február 13-i előadása. Fehérvári Mari „kifogást nem tűrő bravúrral énekelt, nemkülönben Fektér is a legmagasb hangokat is teljes épséggel hallatá.”¹³⁷

Még 1863 decemberében bemutatták *Offenbach Dunanan apó és fia* utazása című vígoperettjét, amelyet megelőzött pesti sikerének híre. Kolozsvárt is nagy sikert aratott. Csak abban az évadban tizenkétszer adták elő, de a későbbiekben is műsoron maradt. 1863. március 18-án újabb Offenbach-operett, az *Orpheus az alvilágban* kezdte meg kolozsvári sikersorozatát.

Az évadot április 30-án *Verdi Traviatájának* nagysikerű előadása zárta Dalnoky Róza, Fektér Ferenc, Insitoris, Tóthfalusi közreműködésével.¹³⁸

A nyáron ismét Nagyváradon játszott a társulat. A Kolozsvári Közlöny vidéki levelezője szerint a közönség az operetteket látogatta leginkább. Follinus ismét új tagokat szerződtetett az operához. Az eltávozott Pajor Anna helyett Konti Franciskát (alt) a kassai színháztól és Odry Lehel, kitűnő basszistát a pesti Nemzeti Színháztól.¹³⁹ Ősszel csatlakozott még a társulathoz Csányi Gizella (mezzo) és Fuchsné Barna Lujza koloratúr énekesnő.

A november 3-án induló 1864/65-ös évad repertoárja a megszokott volt: Verdi- és Donizetti-operák, Offenbach- és Suppé-operettek váltogatták egymást. A zenei rovat tudósítója, úgy látszik, időközben megváltozott, mert a bírálatok sokkal igényesebbek, mint az előző években. Ha ezek az ítéletek a művek tekintetében nem is voltak mindig helytállóak: tartalmuk sokat megmutatott a közönség véleményéből.

Egy december 9-i *Trubadúr*-előadás után a következő lesújtó vélemény jelent meg az operáról: „Egyike azon olasz operáknak, melyekben a zenei mélység hiányzik, s hogy fenntartják magukat, azon egyes részek szépségeinek tulajdonítható, melyek a darabban áthúzódnak: a »Trubadúr« testvérei közül némi részben kiválik, nagyobb számmal fordulnak elő benne azon magán részek, hol az olasz tűz, fájdalom oly hűn van kifejezve, azonban az egyöntetűség, az egyes részeknek művészi összekapcsolása itt is hiányzik, a mester kezeinek nyomai néhol csak halovány színben mutatkoznak, s épp ezen zenei belbecsnek hiánya fogja

¹³⁶ KK, 1863. dec. 19. 149. sz.

¹³⁷ KK, 1864. febr. 16. 20. sz.

¹³⁸ KK, 1863. dec. 8. 145. sz.

¹³⁹ KK, 1864. márc. 22. 35. sz.

idővel leszorítani a színpadról.”¹⁴⁰ A kritika vélekedését az idő alaposan megcáfolta; mégis érdekes, hogy a Verdivel kapcsolatos, Pesten már évek óta folyó heves esztétikai viták Kolozsváron is visszhangot keltettek.

A kritikák között tallózva a *Traviata* 1865. január 9-i előadásáról szólót választottuk ki, hogy képet adjunk az akkori társulat fő erőiről, szakmabeli tudásáról: „Előadása az élvezhetőbbek közé tartozott. Dalnok Róza k. a. (Violetta) igen szépen éneklé s jellemzé a könnyelmű s a család jólétéért szerelmét is feláldozó nőt. Fektért (Alfréd) rég nem hallottuk oly szépen énekelni, mint ma, különösen az első felvonásban a Violettaival párdalt ritka praecisióval éneklé. Institoris (Germont) énekén bizonyos lankadtság volt észrevehető... egy beteges öreget állított előnkbe, holott a szerep jelleméből korántsem az tűnik ki. A kisebb szerepek helyesen voltak betöltve. A zenekar igen sok helyt hibázott. Közönség közép számmal.”¹⁴¹

Január végén, február elején ismét Bognár Vilma vendégszerepelt a népszínművekben és operettekben. A népdalok „nagy mesterének” nevezték, s megállapították, hogy „... népszínműveinknek, melyeknek az operettek komoly hatat kezdenek izenni, csak az ilyen dalokkal lehet még érdeket adni.”¹⁴²

Ugyancsak 1865 februárjában járt Kolozsváron Füredi Mihály, a pesti Nemzeti Színház egykori kiválósága. „A jól meggazdálkodott hang elveszté ugyan a fiatalság érzességét, s frissességét, de azért kellemes, még mindig tele érzéssel...” – írták a február 17-i Rigoletto-előadás után. A népszínművekbeli népdaléneklését most is utólérhetetlennek tartották.¹⁴³

Az évad kiemelkedő eseménye volt még március 20-án Rossini Tell Vilmosának bemutató előadása. A műről is, az előadásról is hosszú méltatás jelent meg. A cikk írója fontosnak tartotta Rossini fejlődésében a Tellben jelentkező drámai recitatívókat, a „játékművészet” nagy szerepét az „énekművészet” mellett. Az előadásnál azonban nem tudtak mindenben eleget tenni a zeneszerző hangszerelési elképzeléseinek. Így a „halászdal” kíséretében szereplő hárfát más hangszerrel kellett helyettesíteniük. „Az orchester a gyönyörű nyitányt kellő praecisióval játszotta... Ugyan azokat a pizzicatokat lágyabban is hangoztathatta volna.”

A főszereplő énekesek alakításáról csak pár szóval emlékeztek meg. Institoris Tell szerepében kielégítően énekelte, de rosszul játszott. Fektér Arnoldként első alkalommal

¹⁴⁰ KK, 1864. máj. 3. 52. sz.

¹⁴¹ KK, 1864. aug. 4. 91. sz.

¹⁴² KK, 1864. dec. 13. 147. sz.

¹⁴³ KK, 1865. jan. 12. 5. sz.

„csinosan”, másodszer rekedten énekelt. „A chorusok kitűnők voltak... ily nehéz opera betanítása Káldi Gyulának nem kis dicséretére válik.”¹⁴⁴

A nyári megszokott vendégszereplések után (Torda-Enyed-Zilah-Somlyó-Marosvásárhely útvonalon) 1865 szeptemberében a városi redout-teremben kezdték meg az előadásokat – operettekkel és népszínművekkel. Az operatársulathoz három új tag szerződött: Fehérvári Mari, Kocsis Irma és Dalfi Lőrinc.

A színházi előadások sorát 1865. november 2-án nyitották meg *Katona Bánk bánjával*, a *Himnusz* és a *Rákóczi-induló* kíséretében. Kocsis Irma és Dalfi Lőrinc november 4-én mutatkozott be a Trubadúrban. Kocsis Irmát fejleszthető, jó hanganyagnak tartották, Dalfi azonban „... hangjának nem rendelkezhetik egész terjedelmével mindenkor.”¹⁴⁵

November 7-én a *Lammermoori Lucia* előadásában Fehérvári Mari mutatta be tudását. Őt már régen ismerte a kolozsvári közönség, az 1863/64-es évadban is nagy sikerrel játszott a városban. Azóta nagyon sokat fejlődött, hangja „sokkal szebb, simább, mint volt... előnyére elveszté régi élességét, s éppen ezért most sokkal több bensőséggel tudja azt kezelni.”¹⁴⁶ Halévy Zsidóhölgy című operájában a hercegnő szerepében lépett fel. A kritika szerint „... színpadunkon legalább e szerep illetékesebb kezekben nem volt soha.”¹⁴⁷

1865. november 20-án megnyílt a kolozsvári országgyűlés. Az országgyűlési tudósítások miatt szünetelt a Kolozsvári Közlöny Nemzeti Színház-rovata, egy-egy kiemelkedőbb előadásról csak alkalmanként adtak hírt. Így december 2-án előre jelezték, hogy a következő héten Káldy Gyula javára a Traviatát adják „teljesen, s beleszöve az eddig mindig kihagyott álarczosbáli jelenetet is.”¹⁴⁸

Az idény további operaelőadásainak színvonala jóval alatta maradhatott a közönség igényeinek, mert a Korunk hasábjain egymást követték az ingerült hangú, szigorúan bíráló tudósítások. A december 29-i Traviata előadásakor „Dalfi (Alfréd) ezúttal nem lévén nagyon berekedve, élvezhető volt...”¹⁴⁹ Január 2-án az Alvajáró után: „... valamire való klasszikus operát az idén nem adtak... A hangszerek nem hangzottak tökéletesen össze. Fehérvári M. a második felvonásban pár helyt alább énekelt, mint kellett.”¹⁵⁰

Februárban Tanner, a debreceni színház első baritonistája szerepelt vendégként a Rigolettóban. „Szép oskolája” mellett „... nagy érdeme még a folytonos üténybeni pontosság,

¹⁴⁴ KK, 1865. febr. 14. 19. sz.

¹⁴⁵ KK, 1865. febr. 25. 23. sz.

¹⁴⁶ KK, 1865. ápr. 6. 41. sz.

¹⁴⁷ KK, 1865. nov. 9. 132. sz.

¹⁴⁸ KK, 1865. nov. 11. 135. sz.

¹⁴⁹ KK, 1865. dec. 2. 142. sz.

¹⁵⁰ Korunk: 1866. jan. 5. 2. sz.

mi által a kettős, hármas dalokat nem csak könnyebbé teszi társaira, hanem egyszersmind kellemesebbé a közönségre nézve.”¹⁵¹

A Kolozsvári Közlöny 1866. január 12-i száma adott hírt először arról, hogy Erkel Ferenc Bánk bánjának és Gounod Faustjának kottái megérkeztek a Nemzeti Színházhoz. A rövid hír arról is tájékoztatott, hogy a Bánk bán szerepeit nem sokkal ezután ki is osztották.

A Bánk bán bemutató előadását nagy várakozás előzte meg. Follinus társulata a nemzeti üggyhez méltó lelkesedéssel készült a nagy eseményre. A bemutatóra 1866. február 27-én került sor. A Korunk 1866. március 4-i 27. száma Tárcza-rovatában számolt be a műről és nagy sikeréről: „... a tiszta magyar opera megvan benne teremtvé... A magyar opera tere Erkelen kezdődik, és ott is végződik. Ő nemcsak új tért, de egyszersmind új iskolát is teremtett... E darab nyitánya mily rövid, egyszerű, ép oly gyönyörű, elragadó. Az első felvonásban leginkább a két quintetto ragadta meg figyelmünket... Az első felvonásban legtöbb erő és klassicus mélység van. A duettek és terzetek nem igen részesülnek oly nagy előnyben, mint látjuk az olasz s néha a német operáknál is, de igenis nagy súly van fektetve a kardalokra, melyek a mellett, hogy nagy számmal vannak, gyönyörűek, és a nagy finálékra, melyek szintén szépek és erőteljesek... nem tudjuk eldönteni, vajon a Melinda és Bánk bánnali duetto, az örült Melinda magándala, avagy a pásztorsíp bűvölte jobban el szívünket, ragadta el lelkünket.” A továbbiakban a kritikus a szereplők alakítását méltatta.

Fehérváry Mari énekelte Melinda szerepét, a szólisták közül ő oldotta meg legjobban feladatát. Gyönyörű hangján „biztosan, érzéssel, tüsszel” énekelt. Bánk bánt Dalffy Lőrinc személyesítette meg, róla nem írtak bővebben. „Kocsis Irma (Gertrud)... sok pontosságot és jártasságot igénylő szerepében csak újabb tanúságot tett tehetségéről... A mellett, hogy szépen énekelt, elég correcten játszott...” Petur bánt Follinus, Tiborcot Odry Lehel, Endre királyt Tótfalusi alakította. Hármuk közül Odry Lehel művészi alakítása maradt a továbbiakban is emlékezetes: „... nemcsak mint operai, hanem mint drámai alak is kifogástalan.” Az operában előforduló viola d’amour szólamot Ridley Kohne tanítványa, Vélis Kelemen hegedűművész játszotta, a jelmezeket Nagy Dezső és Kopetko „ruhatárnokok” készítették. A táncokat Kajetán balettmester tanította be.¹⁵²

Az opera 1866-os kolozsvári bemutatója több volt zenei eseménynél. Két nagy szellem adta vissza a városnak azt a termékenyítő hitet és ihletet, melyet életük során tőle kapott. Katona József a kolozsvári színtársulat pesti szereplésekor gondolt először arra, hogy a jogtudomány helyett a színészetet választja életpályájául, majd az Erdélyi Múzeumban

¹⁵¹ Korunk: 1866. febr. 4. 15. sz.

¹⁵² Korunk: 1866. febr. 25. 24. sz.

hirdetett drámai pályázat serkentette a Bánk megírására. S bár életében nem érthette meg sikerét: a dráma 1834-es kolozsvári bemutatójával a mű mégis betöltötte feladatát.

Erkel Ferenc zeneszerzői pályája is Kolozsvárról indult el. Ábrányi Kornél szerint ő maga így emlékezett vissza erre: „*Ami vagyok, azt mind Kolozsváron töltött éveimnek köszönhetem. Ott műveltem ki magam zongoraművésznék, ott tanultam legtöbbet, ott lelkesítettek, ott kötötték lelkemre a magyar zene felvirágoztatásának ügyét, és ott telt meg szívem a szebbnél-szebb magyar-székely népdalok árával, melyektől nem tudtam többé szabadulni, nem is nyugodtam meg addig, míg ki nem öntöttem lelkemből, amit már akkor éreztem, hogy ki kell öntenem!*”¹⁵³

Az opera bemutatása Kolozsváron e két szellem találkozását jelenti, s az adott történelmi pillanatban – amikor a kolozsvári országgyűlés kimondta Magyarország és Erdély unióját – nemcsak művelődéstörténeti, hanem politikai jelentőséget is hordozott.

A Bánk bán bemutatása egyben sajnálatos módon a társulat hatyúdalát jelentette. Az opera további négy előadása után a szűkszavú újsághírek arról tudósítottak, hogy Follinus társulata 1866. április 17-én tartotta utolsó előadását. A feloszlott társulat egyik része Follinusszal Magyarországra ment, másik része Albisy László és Gyulai Ferenc igazgatása alatt Erdély vidéki városaiban működött.

Follinus kolozsvári munkásságának elvitathatatlan érdeme, hogy fellendítette a színügyet, és remek előadóművész-gárdát nevelt fel a magyar és külföldi színpadoknak. Társulatából később nyolcan váltak a pesti Nemzeti Színház és az Opera tagjaivá (Pauly Richárd, Ormay Ferenc, Paulay Ede és felesége Szöllősy Rózsa, Szigligeti Anna és Jolán, Kocsis Irma), Fektér Ferenc a boroszlói, Institoris Kálmán a hannoveri, Dalnoky Róza a linzi, Térey Antónia a prágai színház énekese lett.

1867-től – Erdély uniója és a Habsburg-házzal való kiegyezés után – a Kolozsvári Nemzeti Színház elvesztette korábbi kezdeményező és erjesztő szerepét, és csupán provinciális feladatok betöltésére vállalkozhatott. A színház működésének itt bemutatott korszaka mégis messzire sugárzó fontos fejezetet jelentett mindmáig a magyar zene- és színháztörténet fejlődésében.

¹⁵³ id. Ábrányi Kornél: A magyar zene a 19-ik században, Budapest, 1900. 69-70. lap

VÁLOGATOTT IRODALOM (1969-ből)

- Asztalos Miklós: *Erdély története*, Bp. 1936. Hungaria ny. 185 l.
- id. Ábrányi Kornél: *A magyar zene a 19-ik században*, Budapest, Pannonia ny., 1900
- Bartha Dénes: *Erdély zenetörténete*, Budapest, Hungária ny., 1936, 52 l.
- Ferenczi Zoltán: *A kolozsvári színészet és színház története*, Kolozsvár, Ajtai K. Albert Magyar Polgár Könyvnyomdája, 1897, 539 l.
- Gál Kelemen: *A kolozsvári unitárius kollégium története*, Kolozsvár 1935. Minerva ny. II. k. 70-79. l.
- Jakab Elek: *Kolozsvár története*, Bp. 1870-1888. Egyetemi ny. III. k. 775-780. l.
- Jancsó Elemér: *Gróf Mikó Imre a művelődéspolitikus*, Kolozsvár 1940. Glória ny. 18 l.
- Kós Károly: *Erdély. Kulturtörténeti vázlat*. Kolozsvár 1934. Minerva ny. 88 l.
- Kristóf György: *Az erdélyi magyar időszaki sajtó az abszolútizmus korában*, A Kolozsvárt megjelenő hírlapok. Kolozsvár, 1929. 18 l.
- Lakatos István: *A muzsikusz-Ruzitskák Erdélyben*, Kolozsvár 1939, E.M.E. 14 l.
- Uő: *Brassai Sámuel és a muzsika*, Kolozsvár 1941. Pallai ny. 64 l.
- Uő: *Liszt Ferenc Kolozsváron, Kolozsvár 1944. Minerva ny. 32 l.*
- Legány Dezső: *A magyar zene krónikája. Zenei művelődésünk ezer éve dokumentumokban*, Bp. 1962, Zeneműkiadó, 535 l.
- Makkai László: *Erdély története*, Bp. 1944. Renaissance ny. 535 l.
- Mester Miklós: *Az autonóm Erdély, 1860-63. 2. kiad. Bp. 1937. Dunántúl 265 l.*
- Pándi Marianne: *Száz esztendő magyar zenekritikája*, Budapest, Zeneműkiadó, 1967. 291 l.
- Rohbach Lajos: *Magyarország és Erdély eredeti képekben. Történelmi és helyirati szöveg*: Hunfalvy János III. rész: Erdély, Darmstadt 1860-1864.
- Ruzitska György: *Egy erdélyi muzsikusz vallomásai*. Közli: Lakatos István, 2. kiad. Kolozsvár, 1944. Minerva ny. 48 l.
- Szabolcsi Bence: *A magyar romantikus zene főirányai*, Bp. 1940. Franklin ny. 125-231. l.
- Szabolcsi Bence: *A magyar zene évszázadai*, 2. k. XVIII-XIX. sz., Bp. 1961. Zeneműkiadó, 318 l.
- Tóth Dénes: *A magyar népszínmű zenei kialakulása*, Bp. 1930. Sárkány ny. 64 l.
- Ürmössy Lajos: *Tizenkét év Erdély történetéből 1849 jul. 19-től 1866. ápr. 17-ig*, Temesvár, 1894. Csanád Egyházmegyei ny.
- Vita Zsigmond: *Erdélyi művelődési törekvések száz évvel ezelőtt*. Lugoj. 1941, Husvéth-Hoffer ny. 16 l.

Cikkek, tanulmányok:

Barna István: *Erkel nagy művei és a kritika*. In Zenetudományi Tanulmányok IV, A magyar zene történetéből. Bp. Akadémiai Kiadó, 1955. 211-270. l.

Lakatos István: *A százhusz éves kolozsvári magyar zenekonzervatorium születése*, Erdélyi Helikon 1937. 7. sz. 520-525. l.

Lakatos István-Viorel Cosma: *Erkel Ferenc élete és munkássága, mint összekötő kapocs a magyar és román zenekultura között*. In ZTT II

Mósa József: *A kolozsvári zenekonzervatórium*. Budapesti Hírlap, 1927. nov.1.

Időszaki sajtó:

Kolozsvári Közlöny: 1856-1866. Kiadó: Berda Áron, Szerkesztők: Vida Károly, Dózsa Dániel, Kőváry László

Kolozsvári Színházi Közlöny: 1859-1860. Kiadó: Havi Mihály, Kolozsvár

Korunk: 1866. Szerkesztők: Fekete Mihály és Kővári László

Egyéb forrásmunkák:

A kolozsvári ev. ref. kollégium értesítői: 1862–67. Kiadó: Sárkány Ferenc

Jelentés a kolozsvári rom. kath. főgymnaziumi dalárdáról. Kolozsvár, 1864. Gármány ny.

Nemzeti Színház emlékkönyv: 1860. Kiadta: Jakab István, Turcsányi Imre, Kolozsvár, 1960.

Ref. Főtanoda ny. 32 l.

Bucsuvételi Nemzeti Színházi Zsebkönyv: 1863, 1864, 1866. Debrecen, Városi ny.

Erdélyi zene és színházművészeti kiállítás, Kolozsvár, 1941. Minerva ny. 48 l.